

FERHENGOK

Eva ferhengoka mîna k'ilîtekê mecalê dide, ku fe'mînêd xeberêd giran yan nenas zû fe'm bikin. Vê ferhengokêda navê p'arêd K'itêba Pîroz bi jimarêd serî û r'êzava hatine nivîsarê, awa gotî her r'êz û serî jimarkirî ne. T'evayîya Peymana Kevin 39 k'itêb in: Destpêbûn, Derk'etin, Qanûna K'ahîntîyê, Jimar, Zebûr, K'itêbêd P'êxembera û yêd mayîn. Peymana Nû 27 k'itêb in. (Ev her du peyman hevr'a 66 k'itêb in.) Derheqa şirovekirinada hûn dikarin her 66 k'itêbada bixûnin, lê sed h'eyf ku vê k'itêbêda t'enê k'itêbêd Peymana Nû hene, yêd Peymana Kevin t'unene, çimkî ew hê bi zarav û r'êzimanîya kurmancîya welatêd Kafkazê nehatine hazirkirinê.

Abba — bi zimanê aramî tê fe'mkirinê «bav». Marqos 14:36; R'omayî 8:15; Galatî 4:6.

Adem — însanê pêşin bû, yê ku Xwedê xuliqand. Xwedê ew ji xwelîya e'rdê xuliqand (Destpêbûn 2), paşê Hêwa xuliqand. Adem û jina xwe Hêwava ew bûn, yêd ku paşê gur'a Xwedê nekirin û gune kirin (Destpêbûn 3). Hingêda însên gune kir. Korint'î I, 15:45-da tê gotinê, ku Îsa Mesîh «Ademê Axirîyê» ye. Ademê pêşin bavê t'emamîya merivaya ye û her kes jîyîna qalibî ji wî distîne. Îsa Mesîh ku Ademê duda ye, jîyîna r'uh'anî dide her kesê ku bawerîya xwe Wî tîne. Lûqa 3:38; R'omayî

5:12-15; Korint'î I, 15:22, 45-47; Tîmot'êyo I, 2:13-14; Cihûda 14.

afû (afûkirin, afûbûn) — baxşandin.

Alfa û Omêga — Alfa h'erfa elîfba yûnanîye pêşin e, Omêga h'erfa elîfba yûnanîye paşin e. «Alfa û Omêga» çawa navek hin Xwedê-r'a, hin jî Îsa Mesîhr'a tê gotinê. E'yantî 1:8; 21:6; 22:13.

amîn — ji zimanê îbranî ye, ku me'na wê ev e: «R'ast e», «Belê», «Bira usa be», «R'ast bê xêlif», «Qayl im». Ew hingê tê gotinê gava yek gotinekê dibêje yan dua dike, yekî din gotina wî dixwaze mak ke, qaylbûna xwe bi gotina «amîn» nîşan dike. Usa jî E'yantî 3:14-da ev nava bona Îsa Mesîh hatiye xebatê,

bi fikira «Ew r'ast e», «Ew amin e». R'omayî 1:25; 9:5; Korint'î I, 14:16; Korint'î II, 1:20.

anîne sêrî – anîne cî, mîyaserkirin, t'emamkirin.

anîso – (anîs, şemît) cûr'ekî p'in-car'ê ye. Metta 23:23.

Aqûb – 1. Aqûb kur'ê Îshaq bû, awa gotî neviyê Birahîm, Aqûbr'a Îsraêl jî tê gotinê. Birê wiyî mezin Esaw bû. Aqûb bavê her donzdeh qebilêd miletê Îsraêlê bû. K'itêba Pîrozda çend cara Aqûb bona miletê Îsraêlê jî tê gotinê. Ji k'erema xwe li bin xebera «mala Aqûb» û «Esaw»-da bixûnin.

2. Aqûbê Halfawo û Aqûbê Zebedîyê birê Yûh'enna, evana du şagirtêd Îsa Mesîh bûn.

3. Usa jî Aqûb navê birakî Îsa bû (Metta 13:55; Marqos 6:3; Galatî 1:19) û li gora fikira geleka ew Aqûb e, yê ku «Ne'ma Aqûb» nivîsîye.

aramî – zimanê aramî nêzîkî zimanê îbranî ye. Ji sala 600-î berî bûyîna Îsa ew nava sîyasetê û k'ir'în-firodana Asya R'oavayêda zimanekî navmiletîyêyî mezinî bû. Hêna Îsa Mesîhda aramî zimanê cihûyêd Filistînêyî her dem bû, usa jî îbranî û yûnanî dihatine xeberdanê. Peymana Nûda çend cî hene, wekî nivîsk'arêd Mizgîniyê xeberêd Îsa

bi zimanê aramî nivîsîne û paşê welger'andine yûnanî. Metta 23:7; Marqos 5:41; 7:34; 15:22; K'arêd Şandîya 4:36; Galatî 1:18.

Artemîs – navê p'ûtekî ye, ku gelek meriva Asyayêda ew dih'ebandin (K'arêd Şandîya 19:24-35).

Arxêlayo – kur'ê Hêrodesî Mezin bû û birê Hêrodes-Antîpas bû. Pey mirina bavê xwer'a ew demeke kin bû serwêrê Cihûstanê. Ji k'erema xwe li bin xebera «Hêrodes»-da jî bixûnin.

Aryopago – girekî bajarê At'înayê bû, Yûnanistanêda. Merivêd xweyîqedire giregir ser wî girî dicivîyan. Civata wan jî hema «Aryopago» dihatê gotinê.

avzê (nexweşîya avzê) – ava zer jê diçe.

Axaya – p'areke mezine welatê Yûnanistanê bû. P'ir'anîya bajarêd Yûnanistanêye e'yan, hingê dik'etîne nava qeza Axayayêye R'omayê.

Babîlon – 1. Babîlon navê bajarekî gelekî kevin e. Wextekê p'adşayê Babîlonê gelek welatêd din bindest kiribûn. Miletê wî t'evî miletê Îsraêlê şer' kir û ew bindest kirin. Gelek merivêd Îsraêlê çawa xulam birine welatê xwe. Miletê Îsraêlê li wir h'eftê salî ma. Metta 1:11-12, 17; K'arêd Şandîya 7:43.

2. Babîlon E'yantîyêda jî tê nivîsarê, çawa nîşana miletêd ku

gur'a Xwedê nakin, çimkî merivêd bajarê Babîlonê usa bûn. E'yantî 14:8; 17:5; serê 18-a.

3. Petrûs I, 5:13-da heye ku «Babîlon» be'sa bajarê R'omayê dike.

badîhewa – vala, p'ûç'.

Bae'l – navê p'ûtekî kenanîya bû, ew p'ûtekî zêdebûnê awa gotî zayîne bû, bawermendêd wî p'ûtî bawer dikirin ku ewê h'eywanêd wan, zevî û r'ezêd wan berek'et ke. Me'na Bae'l «xweyî» ye. Miletê Mowab, miletê Midyan û miletê Sûr û Sayda Bae'l xwer'a Xwedê h'esab dikirin. Gelek p'ûtêd wan mileta hebûn, lê Bae'l ji h'emûya mestir bû. T'arîxa miletê Îsraêlda, çaxê ew ji Xwedê dûr dik'etin, Bae'l dih'ebandin û bi vî awayî hêrsa Xwedê li ser xweda danîn. Lê nav miletê Îsraêlda meriv hebûn, ku t'u cara Bae'l qebûl nekirine, her wext zanibûne ku pêştirî E'firandarê e'rd û e'zman t'u Xwedê îdî t'oneye. H'akimî 2:13; 6:25, 31; P'adşatî III, 16:31; serê 18-a; 22:53-54; P'adşatî IV, 3:2; 10:18-27; 11:18; Yêremîya 2:8; 7:9; 11:17; 12:16; 19:5; 23:27; R'omayî 11:4.

Bajarê Dawid – Peymana Kevinda «Bajarê Dawid» wê p'ara Orşelîmêr'a tê gotinê, k'îjan ku Dawid p'adşa ji destê yebûsîya stand (P'adşatî II, 5:6-9). Lûqa 2:11-da

usa jî Beytleh'mêr'a digotin bajarê Dawid, li k'u mala bavê Dawid dima. Wir Dawid ji dîya xwe dinê k'etibû û mezin bibû (P'adşatî I, 17:12; Lûqa 2:4). Usa jî li gora gotinêd p'êxembera Îsa Mesîh wir ji Meryemê dinê k'et (Metta 2:1, 5-6).

bajarvanêd R'omayê – ji h'emû merivêd ku Împêratorîya R'omayêda diman, t'enê hinek çawa bajarvanêd r'omayê dihatine h'esabê. Ewêd ku bajarvan dihatine h'esabê, heq û azayîyêd wane başqe hebûn, qedirê wan hê bilind bû (K'arêd Şandîya 16:37).

bakur – mifriq, şimal.

bap'êş – (bap'êşa gemîyê) car, bagir.

Baraq – yek ji serwêrêd miletê Îsraêlê bû. Şêr'da serwêrtî dikir û dijmin bindest kir. H'akimî ji serêd 4-a h'eta 5-a; Îbranî 11:32.

Barnabas – me'na navê «Barnabas» ev e: «Kur'ê Berdîlîyê» awa gotî «Yê ku ber dilada tê» (K'arêd Şandîya 4:36). Ew yekî lêwî bû ji Qubrisê û nava bawermendada serwêrek bû, yê ku Pawlos bire cem şandîyêd Orşelîmê. Ew t'evî Pawlos r'êwîtîya Pawlose pêşinda çawa qasidê Îsa çû. K'arêd Şandîya 4:36-37; 9:27; 13:1-14:28; 15:36-41; Galatî 2:9-14.

başûr – mişriq, ce'nûb.

Bav (Bavê E'zmana) – ev nav Xwedêr'a tê gotinê. K'itêba Pîrozda ew bi me'na fîzîkî (cismanî) nayê fe'mkirinê, lê bi me'na r'uh'anî. Ew Bavê r'uh'êd h'emû merivayîyê ye. Xwedê bona meriva usa xem dike, çawa bav zar'a xwer'a û hê zêde. Lê heleqetîya Xwedê çawa Bavê t'evî Îsa Mesîh cûr'ekî başqe ye. Ji k'erema xwe derheqa vê yekêda bin xebera «Kur'ê Xwedê»-da bixûnin.

bawerî – «Îman» xeberek e, ku ji zimanê sêmîtî (e'rebî, îbranî, sûriyanî, aşûrî) tê, ku bi k'urdî «bawerî» ye. Pênc cûr'e xebatêd xebera «bawerî» hene:

1. Meriv bawerîya xwe li Xwedê yan yekî tîne, bawer dike ku ew amin e (Destpêbûn 15:6; Îşaya 7:9; R'omayî 4:3; Galatî 3:8).

2. Meriv dikare bawer bike ku tiştek yan kesek r'ast e (Lûqa 20:5).

3. Meriv e'seyî zane, awa gotî h'îşada r'ûdinî, ku tiştek heye yan wê derbaz be (Aqûb 1:6).

4. Peymana Nûda, hînkirina şandîya bona Îsa Mesîh tê fe'mkirinê. Ew bawerîya me ye nav pîrozêd Xwedêda ye (Galatî 1:23; Efesî 4:5; Cihûda 3).

5. Bawerîke cûr'ekî başqe jî heye, çawa dayîneke ji Xwedê (Korint'î I, 12:9).

bej – zihayî, e'rd.

belg – p'elê darê.

Belzebûl – navekî bona mîrêcin. Pêşiyê Belzebûl navê p'ûtekî filistîniya bû, me'na «Xudanê warê bilind». Filistînî nêzîkî miletêd Îsraêlê diman. Peyr'a nav cihûyada me'nîke din stand: «Xudanê mêşa» yan «Xudanê sergîna». Ew jî bû navekî serwêriya qewatêd cinaye xirab. Metta 10:25; 12:24, 27; Marqos 3:22; Lûqa 11:15, 18-19.

berdîfî – baristanî.

beret'e – laşê mirîya yan h'eywên.

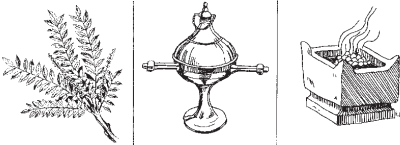
berê deremeta pêşin – Zemanê Peymana Kevinda, anegorî qirara Xwedê, Îsraêlêda her tiştêd pêşine nixurî, heger zar'a kur'în bûya, yan h'eywana nêrîn bûya, yan berê e'rdê û r'ezê daraye pêşin bûya, evana «berêd deremeta pêşin» dihatine h'esabê û Xwedêr'a dihatine dayînê. Berêd deremeta pêşin Xwedêr'a pîroz bûn û ew r'ast p'ara Wî bûn. Ev dayîna berê deremeta pêşin dide k'ifşê, ku her tişt p'ara Xwedê ye. Çaxê berê deremeta pêşin derdik'et û didan, hingê meriv wê yekêda guman bûn, ku h'emû deremeta wane mayîne pey deremetdayîna pêşinr'a wê berek'et be. Binihêr'e: Derk'etin 13:12-15; 34:19, 26; Qanûna K'ahîntiyê 23:17; Jimar

- 18:12; Gotinêd Silêman 3:9-10. Peymana Nûda eva xebera «berê deremeta pêşin» bi çend cûr'a bi me'na r'uh'anî tê bik'aranînê: R'omayî 8:23; Korint'î I, 15:20, 23; Aqûb 1:18; E'yantî 14:4.
- berzeqî** – turuşkirin, cule'tûkirin, bêşermîkirin.
- ber'î** – cîyê bê av, kevir-kuç'ik, çol û best.
- betavebûn** – undabûn.
- Beytleh'm** – bajarê Cihûdayê (Cihûstanê) ye, li k'u Dawid p'adşa dinê k'et û mezin bû, paşê jî Îsa li vir hate dinê (Metta 2:1; Lûqa 2:4; Yûh'enna 7:42).
- beyt'** – qewl, hizingirt.
- bêolîfî** – bêqanûn, bêe'det, bêe'sil û xweserîxwe.
- Bêt'-Êl** – bajarê p'adşatîya Îsraêlêyî bakurê bû. Sêsid salî ew cîkî gelekî e'yan bû bona h'ebandinê. P'adşatî III, 12:28-30; P'adşatî IV, 23:15.
- biharet** – pûng, darçîn, mêxik û yêd mayîne bînxeş.
- bihê** – p'areke qîmetê, ku berî k'ir'inê tê dayînê (Efesî 1:14).
- Bijartî (Yê Bijartî)** – bona Îsa Mesîh tê gotinê. Yê Bijartî, Mesîhê Xwedê ye, yê ku Xwedê k'ifş kirîye. Îşaya 42:1; Metta 12:18; Lûqa 23:35; Yûh'enna 1:41. Ji k'erema xwe bin xebera «Mesîh»-da bixûnin.
- bik'ir** – keç'ik, qîza mênnekirî.
- Bilam** – p'êxember bû, yê ku Balaqê p'adşê Mowabê ji wî hîvî kir, wekî ew nifir'a miletê Îsraêlê bike, çimkî Balaqê p'adşa dixwest ew bindest kirana. Balaq ji miletê Îsraêlê ditirsîya, çaxê hatine welatê wî. Pêşiyê Bilam p'êxember got: «Na, ez nifir'a miletê Îsraêlê nakim», lê paşê çû. Gava r'êda diçû, li pêşîya wî milyak'etek sekinî. Bilam milyak'et nedît, lê k'erê Bilam milyak'et dît û pêşda neçû. Bilam nikaribû nifir' miletê Îsraêlê bikira, çimkî Xwedê dua wan kiribû. Peymana Nûda nivîsar e ku Bilam p'ereh'iz bû, lema t'evî Balaqê p'adşa qayl bû, yê ku dijminê miletê Îsraêlê bû. Jimar 22:4-35; Petrûs II, 2:15-16; Cihûda 11; E'yantî 2:14.
- binelî** – merivêd ku cîkîda dimînin binelîyêd wê derê ne.
- Binyamîn** – ji her donzdeh kur'êd Aqûb (awa gotî Îsraêl) yê herî biç'ûk bû. Ew bave'şîrekî Îsraêlê bû. Destpêbûn 35:18; K'arêd Şandîya 13:21; R'omayî 11:1; Fîlîpî 3:5; E'yantî 7:8.
- Birahîm** – bave'şîrê cime'ta Xwedê bû. Hê berê pêşda Xwedê Bira-hîmr'a gotibû ku: «Ezê welatekî bidime te. Gerekê tu ji welatê xwe derêyî û her'î welatekî nû». Bira-hîm gur'a Xwedê kir. Pey

gelek salar'a ew welat dît. Ew welatê Îsraêl e. Xwedê peyman t'evî Bîrahîm girêda, soz da ku ew û zur'etêd wî Xwedêr'a wê bibine cime'teke başqe, heger ew li pey Xwedê her'in. Ji k'erema xwe bin xebera «peyman»-da bixûnin. Lûqa 1:55; 3:8, 34.

bivir – balt'e.

bixûr – şîrêza darê ye. Ew ji dara tê hildanê û h'îşkkirinê. Gava tê şewitandinê, bîneke gelekî xweş jê tê. Dema Peymana Kevinda p'aristgehêda ser gorîgeha bixûrê Xwedêr'a dihate şewitandinê (Derk'etin 30). Cûr'ekî dareke bixûrê E'rebistanêda jî hebû, ku gelekî qîmet bû. Steyrnasêd r'ohilatê ji wê derê Îsayê zar'okr'a p'êşk'êş anîn (Metta 2:11).

Bixûrê e'rebî

bîlan – zanebûnêda serxwe.

buhîşt – cinet.

Cejina Derbazbûnê (Şîva Derbazbûnê) – ev cejina (e'yda) nav cime'ta Îsraêlêda çardehê meha Nîsanêda tê kirinê (li gora salne'ma îbranî çardehê Nîsanê

niha 1-ê Aprêlê ye). Evê cejinê bona bîranîna wê yekê dikin, ku Xwedê çawa cime'ta Îsraêlê ji bindestîya Misirîya derxist (Derk'etin 12:14-20). Hingê Milyak'etê Mirinê h'emû nixurîyêd Misirîya, hin însan û hin jî h'eywan kuştin, lê ji ser malêd cime'ta Îsraêlêr'a «derbaz bû» û dest neda ji wan t'u kesî, nekuşt (Derk'etin 12:23-27). Bona vê yekê vê cejinêr'a digotin Cejina Derbazbûnê. Pêr'a-pêr'a pey Cejina Derbazbûnêr'a Cejina Nanê Şkeva bona h'eft r'oja tê derbazkirinê. Nava h'eftîya Cejina Nanê Şkevada t'enê nanê şkeva (bê hevîrtir'şk) tê xwarinê. Ji k'erema xwe bin xebera «Cejina Nanê Şkeva»-da bixûnin. Metta 26:2, 5, 18-19; Korint'î I, 5:7-8.

Cejina H'olikçêkirinê – her sal payîzê ji 15-a h'eta 21-ê meha Tişrîyê ye (weke yekê meha 10-a, awa gotî yekê Oktyabirê). Cihû diçûn ser r'ezêd xwe, h'olik çêdikirin û wanda h'eftêkê diman. Cihûya ev yek dikir, wekî bîr banîna, ku çawa Mûsa P'êxember milletê Îsraêlê ji Misirê derxist û ew çil salî konada man. Yûh'enna 7:2; Qanûna K'ahîntîyê 23:33-36, 39-42; Qanûna Ducarî 16:13-15; Nehemîya 8:13-18.

Cejina Nanê Şkeva — ev cejin (e'yd) li pey Cejina Derbazbûnê'a tê û ji panzdeh h'eta bîst duduyê meha Nîsanê tê kirinê (li gora salne'ma îroyîn ji 2-a h'eta 9-ê Aprêlê tê kirinê). Eva cejina bona bîranîna xilazkirina miletê Îsraêlê tê kirinê, gava miletê Îsraêlê ji bindestîya Misirîya derk'et û çû wî welatê ku Xwedê dabû wan. Evê cejinêda h'eft r'oja nanê şkeva (bê hevîrtir'şk) tê xwarinê. Ji k'erema xwe bin xebera «hevîrtir'şk»-da bixûnin. Derk'etin 12:15; Metta 26:17; Marqos 14:1, 12; Lûqa 22:1, 7.

Cejina Pîrozkirina P'aristgehê — Weke 165 sala berî bûyîna Îsa, p'aristgeha Orşelîmê ji aliyê miletê sûrîyada hatibû h'er'imandinê. Sê sala şûnda p'aristgeh û cihû ji bin destê sûrîya bi destê Cihûda Makkabîyê serwêr aza bûn. Ji hingêva Cejina Pîrozkirina P'aristgehê derbaz kirin. Cejinê 25-ê mehê (bi îbranî Kislevê, awa gotî kêm-zêde meha 12-da) destpêdikir û h'eta h'eyşt r'oja dik'işand. Yûh'enna 10:22; 1 Makkabî 4:36-59; 2 Makkabî 1:9, 18; 10:1-8 (1 Makkabî û 2 Makkabî k'itêbêd dema Peymana Kevinda hatine nivîsarê, lê nak'evine nava 66 k'itêbêd pîroz, awa gotî k'itêbêd neqanûnî ne).

Cefile — qezake bakura Îsraêlê ye. Bajarê Nisretê wira ye. Îsa li wir mezin bû û dannasîn kir.

ce'nime (doje) — bi yûnanî GEENNA ye, bi îbranî GEHINNOM e. Ew xwexa cîyê cefê h'eta-h'etayê ye, bona ewêd ku wê R'oja Axretê dîwana wan bibe. Doje ew hema xût ce'nime ye, her du xeber vê k'itêbêda hatine xebitandinê. Ce'nime: Metta 5:29-30; 10:28; 23:15; Marqos 9:43, 45, 47; Lûqa 12:5. Doje: Metta 5:22; 18:9; 23:33; Aqûb 3:6.

ce't'ri — tûzik.

cêr'ibandin, dan cêr'ibandinê, hatin cêr'ibandinê — Cêr'ibandin ew h'alekî tengasîyê ye, k'îjanêda bawerîya mêriv ji temxwestinêd wî yan ji mîrêcin tê cêr'ibandinê. Derk'etin 17:2, 7; Îşaya 7:12; Metta 4:3, 7; K'arêd Şandîya 5:9; 15:10; Korint'î I, 7:5; 10:13; Korint'î II, 2:11; Aqûb 1:13-14; Petrûs I, 1:6, 7; Petrûs II, 2:9.

cihû — ji zur'eta Biraîm in. Xebera «cihû» ji xebera «Cihûda» tê. Ji donzdeh qebîlêd Îsraêlê, Cihûda qebîla here k'ifş e hêna Dawid û Silêman p'adşada. Pey cudêbûna P'adşatîya t'ifaqîyêr'a, t'emamîya p'adşatîya başûrê bi navê «Cihûda» dihate gotinê. Wextê sirgûnkirina Babîlonêda û pey wêr'a jî, ev

navê «cihû» me'na fire standîye, awa gotî bona t'emamîya miletê Îsraêlê hate xebatê.

Cihûda – 1. Donzdeh kur'êd Îsraêl hebûn, yek ji wan Cihûda bû. Her donzdeh kur'êd wî bûne donzdeh qebîlêd Îsraêlê. Navê welatê Cihûstanê ji navê Cihûda pêşda hatîye, çimkî ew qebîl li wir dima. Destpêbûn 29:35; Metta 1:2-3; Îbranî 7:14; 8:8; E'yantî 5:5; 7:5.

2. Bi navê Cihûda du şagirtêd Îsa Mesîh hebûn. Ji wan Cihûdayê Îsxeryotî nemamîya (xayîntîya) Îsa kir û da destê wan, yêd ku dixwestin Ew bikuştana (Lûqa 22:3). Cihûdayê din Yûh'enna 14:22-da nivîsar e ku ew «ne yê Îsxeryotî» ye. Hinek difikirin ew Tedayo ye (Metta 10:3; Marqos 3:18). Ew jî tê gotinê «Cihûdayê Aqûb» (Lûqa 6:16; K'arêd Şandîya 1:13).

3. Usa jî Cihûda navê birakî Îsa bû (Metta 13:55; Marqos 6:3) û li gora fikira geleka ew Cihûda ye, yê ku «Ne'ma Cihûda» nivîsiye.

Cihûstan – qeza bajarê Orşelîmê bû, ew qeza başûra Îsraêlê dik'et. Hêna Îsa Mesîhda hin Cihûstan, hin Samerya, hin jî Celîle qeza bûn, usa jî Cihûstan p'areke qeza Sûryayêye r'omayî bû.

cin – hin mîrêcinr'a tê gotinê, hin jî wan r'uh' û milyak'etêd xirabr'a, yêd ku mîrêcin dişîne, ku xirabiyê h'emû merivar'a dikin. Peymana Nûda tê e'yankirinê, ku p'ûtp'aristî ji cina tê (Korint'î I, 10:20-21; E'yantî 9:20).

cinak'etî – (cingirtî, cinoyî, cinî, cinokî) yekî ku ji aliyê cin yan r'uh'êd xirabva tê girtinê, bindestkirinê, jêr'a cinak'etî dibêjin. Çaxê Îsa li ser dinê bû, ewî gelek cinak'etî aza dikirin, cin ji nav wan derdixistin (Metta 9:32).

civîn – 1. k'ombûna meriva.

2. k'ombûna bawermenda (xwedênasa), yêd ku bi navê Îsa dicivin. Carna bona t'emamîya bawermendêd dinê çawa bona k'omekê tê xebatê (Efesî 1:22-23; 3:10; 5:23-32; Kolosî 1:18, 24), lê p'ir'anîya cara bona k'omeke bawermendêd cîkîda (civîna Orşelîmêda, K'arêd Şandîya 8:1; civîna Entakyayêda, K'arêd Şandîya 13:1; civîna Efesêda, K'arêd Şandîya 20:16). Zemanê Peymana Nûda bawermend malada dicivîyan, dêr hela hê t'unebûn. Hingê mezinayîya mala ku têda dicivîyan bona 30 yan lapî ze'f h'eta 50 merivî bû. Metta 16:18; 18:17; K'arêd Şandîya 5:11; 11:22, 26; 20:17; Korint'î I, 1:2; E'yantî 1:4.

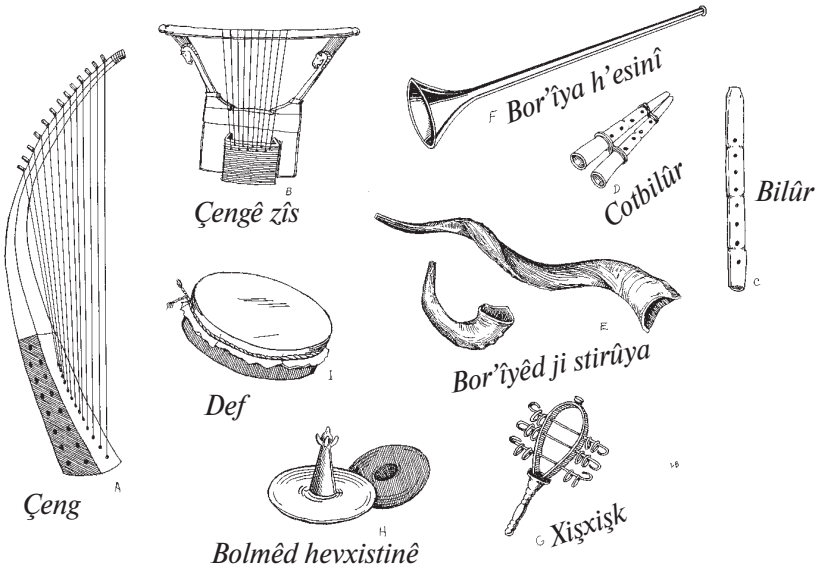

Civîna giregirêd cihûya

civîna giregira (ya cihûya) — ew civînek (miclîsek) bû, ku têda giregirêd cihûya li hev dicivîyan. 200 salî berî Îsa Mesîh girtî h'eta 200 salî pey Îsa Mesîhr'a ew dîwana cihûya bû. Civata giregirêd cihûya weke h'eftê meriva bû,

ew k'ahîn, r'ûspî û qanûnzane bûn. Ew li hev r'ûdiniştin û bi hev dişêwirîn. Serekk'ahîn xwexa jî serekê Civîna Giregira bû. Civîna Giregira berpirsîyarê miletê Îsraêlê bû. Ew cezayêd ku ne yêd mirinê bû şixulê wan bû. Lê cezayêd mirinê danîne ber dîwana serwêrêd r'omayîya. Lema Civîna Giregira Îsa şandine cem welîyê R'omayî, Pîlato. Yûh'enna 11:47; 18:31; Lûqa 22:52, 66-71, 66. K'arêd Şandîya 4:15; 5:21; 6:12; 22:30; 23:1 û yêd mayîn.

çeng — hacetê miqamê, bi gelek t'êla, mîna saz û gîtarê, Dawid p'adşa lêdixist.

çîredest – hostayê ku r'ik'inê mala davêje, xetnîş dike (Korint'î I, 3:10).

ç'e'vder – forq, qav, ner'êda.

ç'êjik – ç'êlik.

ç'îyayê Zeyt'ûnê – ç'îyakî nêzîkî Orşelimê ye, Îsa ser wî ç'îyayî dua dikir (Lûqa 19:29; K'arêd Şandîya 1:12).

darçîn – bihareteke ji qalikê darê ye. Bîna wê gelek e û hêna berê gelekî biha bû. Meriva eva t'evî bizirê zeyt'ûnê dikir, wekî bîna bizir xweş be. Carna meriva li xwe dixistin û carna jî bona definkirinê dihate bik'aranînê (E'yantî 18:13).

Dawid – Dema Peymana Kevinda Dawid p'adşê Îsraêlêyî herî mezin bû. Ji k'erema xwe li bin xebera «mala Dawid»-da bixûnin.

definkirin – veşartin, ç'e'lkirina mirîya.

dehek – Nav kur'êd Îsraêlda kur'ek hebû, navê wî Lêwî. Zur'eta wî şixulê p'aristgehê dikirin. Li gora Qanûna Mûsa zur'eta Lêwî li ser navê Xwedê dehek (ji deha p'areke) hebûkê, hasil û dayîna berê e'rdê ji cime'ta Îsraêlê xwer'a distandin (Qanûna K'ahîntîyê 27:30-32).

derdan – firaqa ku tiştê dîkinê yan têda xwey dîkin.

dersdar – (fêrkar, mie'lim, ma-mosta). Ewana ji k'oma merivêd

xwendî ne, nivîsarêd îbranî gelek zanibûn. Nav û dengê wan gelek cara bilind dibû ji dest zanebûna wan, çimkî ezberî gotinêd dersdarêd din digotin.

dil – bi fikira îbranîya, ew cî ye, ku meriv nava xweda şêwira xwe dike û qirarêd xwe dide.

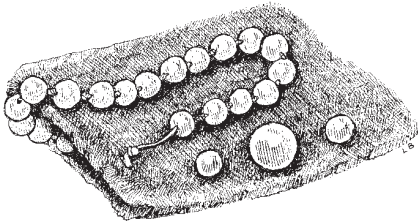
dîtindar – cîyê têtayirê yan jî cîyê mecala civatê ku dihate derbazkirinê (K'arêd Şandîya 19:29, 31).

dîyarê mirîya – (dinya mirîya, dinya te'rifî) Navê dîyarê mirîya bi zimanê yûnanî HADÎS e û bi zimanê îbranî ŞEOL e. Ew cîkî te'rifî bona mirîya ye (Îbo 10:21-22). Carna K'itêba Pîrozda xebera HADÎS bi me'na doje (ce'nime) tê xebatê, ew cîkî xezebê ye. Lê Peymana Nûda HADÎS p'ir'anîya cara bi vê me'nîyê tê xebatê, cîkî ji bona yêd xirab e, bona demekê. Ew ne cîyê xezebê ye, cîyê xezeba axirîyê GEENNA ye (awa gotî ce'nime).

dîyarîya t'evayîşewatê – Dîyarî û qurbanêd cûr'e-cûr'e hebûn. Dîyarîyêd t'evayîşewatê bîzin, berx û canega bûn. Ew r'ojê du cara bi hevr'a ser gorîgeha p'aristgehêda dihatine şewitandinê. Lê qurbanêd din t'enê p'arç'êd wan dihatine şewitandinê. Qanûna K'ahîntîyê 1:3-9; Îbranî 13:11.

doje – ce'nime. Ji k'erema xwe bin xebera «ce'nime»-da bixûnin.

dur' – kevirê sipîyî qîmet e, ku ji nav dilê cûr'ekî h'eywanê be'rê derdixin (Metta 7:6).

T'or'ê dur'a

Egrîpa – Egrîpayê duda kur'ê Hêrodes-Egrîpa bû (kur'ê Aristopoloyê Hêrodesê Mezin). Egrîpa p'adşakî Cihûstanê bû. Pawlos li ber Egrîpa û xûşka wî Bernikê sekini û Mizgînîya Xwedê dida wan (K'arêd Şandîya 25:13–26:32).

Esaw – Îshaqê kur'ê Biraîm'ê a du kur'êd heval-cêwî bûn, Esaw û Aqûb. Esaw ku yê mezin bû, r'ojekê gava gelekî bir'çî bû, ewî heqê nixurtîya xwe da xwarina zika, ew firote Aqûbê birê xwe. Xwedê zur'eta Aqûb çawa cim-e't xwer'a bijart, ne ku ya Esaw. Destpêbûn 25:21–26; 27:1–41; 32:3–33:16; R'omayî 9:10–13; Îbranî 11:20; 12:16–17.

e'nîşk (kevirê serê e'nîşkê) – Peymana Nûda ev xeber bi du cûr'a tê

fe'mkirinê: 1. Ew kevirê ku dîwara hevva girêdide, awa gotî «kevirê serê e'nîşkê».

2. Kevirê ku li xilazîya çêkirina avayîkî ser dergeh yan derî dihate danînê, çawa «kevirê k'ilîtê» ye, wekî h'emû kevirêd mayîn hevva bide girêdanê. Metta 21:42; Marqos 12:10; Lûqa 20:17; Efesî 2:20; Petrûs I, 2:6–7.

êlekzirih' – k'inceke eskera ye, ku li sîng û pişta xwe girêdidan, wekî ji şûr û tîra bêne xweykirinê. Ew ji h'esin yan jî ji ç'ermê qalim çêkirî bûn. Efesî 6:14 (zirih'); T'êsalonîkî I, 5:8 (k'umzirih'); E'yantî 9:9, 17.

êlimî wî bûn – t'esmîlî wî bûn, ber ta bûn, guhdarîya wî kirin.

Êlîşa – p'êxemberekî Îsraêlê bû, ku dema Peymana Kevinda gelek k'eremet bi destê wî dihatine kirinê (P'adşatî IV, 2:1–8:15). Pê Êlîşa jî Xwedê «Ne'manê» serwêrê eskerê Sûryayê ji k'otîbûna wî qenc kir (P'adşatî IV, 5; Lûqa 4:27).

Êlyas – p'êxemberekî Xwedêyî mezin bû. Ewî li p'adşakî xirab hilat, usa jî li h'emûyêd ku Îsraêlêda p'ût dih'ebandin. Gelek cihû difikirîn ku Êlyas wê dîsa bihata, wekî bona hatina Mesîh millet hazir kira. Yûh'ennayê Nixumdar gelek alîyava mîna Êlyas bû. Metta 11:14;

Marqos 9:4; Lûqa 1:17; R'omayî 11:2-5; Aqûb 5:17.

êpîkûrî – şagirtêd filosofê Êpîkûros bû. Êpîkûros sala 270 berî bûyîna Îsa mir. Ewî hîn dikir, ku gerekê meremê e'mirê meriva şabûn be, ji êş û tirsê dûr bin (K'arêd Şandîya 17:18).

fatimok – cûr'ekî kevotka ye.

fêrisî – nav cihûyada k'omeleke dînp'arist bû. Endemêd k'omela fêrisîya qanûna Mûsa qenc zanibûn. Ew dînp'aristêd sert bûn. Wana bawer dikir, ku milyak'et û r'uh' hene û mirî wê dîsa r'abin. Gelek ji van r'izim û e'deta, yêd ku fêrisîya pêk danîn, nav cihûyada hebûn. Ji van r'izim û e'deta gelek jî ne ji T'ewratê bûn. Ew bi kirêd xwe k'ubar-babax dibûn. Dixwestin çawa merivêd qenc xuya bin, lê gelekêd ji wan bi fikirêd xwe xirab bûn. Gelekêd ji wan dijenîyane Îsa û hev şewirîn Wî bikujin.

Firewin – navê p'adşêd Misirê bû. Her yek ji wan bi vî navî di hate gotinê. K'arêd Şandîya 7:10, 13, 21; R'omayî 9:17; Îbranî 11:24.

firtone – bahoz, bobelîsk.

fitilokêd ajotînê – zivir'ok.

gelfiyê hey-wayê – cîyê bêbinî. Bi yûnanî ABÛSSOS e. Li gora hînkirineke cihûyaye gelekî kevin,

ev cî k'ûrayîya e'rdê bû û cin li wir girtî dihatine xweyîkirinê, h'eta cezakirina wane axiriyê. Lûqa 8:31; E'yantî 9:1-2, 11; 11:7; 17:8; 20:1, 3.

gemîvan – (k'eştîvan) xebatk'arê gemiyê (k'eştîyê).

gemîwargeh – lîman, bender.

girav – (ade, cizîr) e'rdekî nava be'rêda.

Gîdeyon – serwêrekî cime'ta Îsra-êlê bû. Bawerîya wî gelek bû û dua kir wekî Xwedê r'êberîya wî bikira. Gava çû şer', eskerêd wî hindik bûn, lê Xwedê alîk'arîya wî kir serk'et. H'akimî 6:11–8:27; Îbranî 11:32.

gorî – qurban, nedir.

Gorîgeh

gorîgeh – (mezbeh) t'extê ku qurban, gorî, h'edî û xêr dihatine dayînê yan serjêkirinê. Pêşiyê ew pê kevi- ra di hate çêkirinê. Hêna Mûsada qurban t'enê ser gorîgeha Konê Şe'detiyê dihatine serjêkirinê û

paşê, gava p'aristgeh hate çêkirinê, t'enê ser gorîgeha p'aristgehê dihate serjêkirinê. P'aristgehêda gorîgeh ji sifir çêkirî bû. T'extekî din jî hebû, ji yê mezin biç'ûktir û zêr'kirî bû. K'ahîn li ser vê sifrê bixûr dişewitandin. Vêr'a digotin gorîgeha bixûrê. Destpêbûn 12:7; 22:9; Lûqa 1:11; Lûqa 11:51.

Gorîgeha bixûrê

gune, gunek'ar – t'er'ibandina qirara Xwedê ew gune tê h'esabê (Yûh'enna I, 3:4). Gunek'ar ew meriv e, yê ku ji r'îya Xwedê k'etîye û qirarêd Wî xwey nake. Li gora nivîsarêd pîroz h'emû meriv gunek'ar in û ji r'e'ma Xwedê k'etî ne (R'omayî 3:9-18, 23; Yûh'enna I, 1:8-10).

gur'a filankesê kirin – bi ya filankesê kirin, bi gotina filankesê bû, guhdariya filankesê kirin.

Habîl – Qayîn û Habîl kur'êd Adem bûn. Habîl birê biç'ûk bû û birê

wî Qayîn ew kuşt. Ji k'erema xwe bin xebera «Qayîn»-da bixûnin. Destpêbûn 4:2-9, 25; Metta 23:35; Lûqa 11:51; Îbranî 11:4; 12:24.

Hacer – carîya Seraya jina Biraîhîm bû, dîya Îsmayîl. Lê Îsmayîl ne ew bû, k'îjan ku Xwedê Biraîhîm'r'a soz dabû. Zur'eta Îsmayîl çawa zur'eta Biraîhîm, çî ku Xwedê soz dabû nestandin. Paşê kur'ê Serayê jêra bû û ew bû kur'ê sozê Xwedê (Galatî 4:21-31).

halêlûya – Gava cihûya dixwest pesinê Xwedê bidana, dikirin qîr'in: «Halêlûya». Ji zimanê îbranî ye, ku tê fe'mkirinê: «Pesinê Xudan bidin» yan «Şikir ji Xwedê». E'yantî 19:1, 3-4, 6.

Harûn – ji zur'eta Lêwî bû, Lêwî jî yek ji her donzdeh kur'êd Aqûb bû. Harûn birê Mûsayî mezin bû, usa jî k'ahîne pêşin bû. Xwedê got, ku k'ahîne dîme'ta Îsraêlê gerekê ji zur'eta Harûn bêne bijartinê. Harûn û Mûsa cime'ta Îsraêlê'r'a Misirêda xulamtî dikirin. Harûn alî Mûsa kir, serwêrtîya cime'ta Îsraêlê kirin û cime'ta Îsraêlê bin nîrê xulamtîyê derxistin. Derk'etin 4:14; 5:1; Jimar 12; 17; 20; Lûqa 1:5; K'arêd Şandîya 7:40; Îbranî 5:4; 7:11; 9:4.

hebûk – malê dinê, dewlemendtî, p'ere.

herem — dîwanxane, cîyê herî jorin.

Hermês — p'ûtekî yûnana bû. Yûnana digotin, ku ew qasidê p'ûtêd din bû. K'arêd Şandîya 14:12.

hevîrtir'şk — (havên) dikine nava hevîr û hevîr hiltê. Fikira vê li cem cihûya bi r'uh'anî xirab di-hate fe'mkirinê, awa gotî sûretê (sîmvola) h'eramiyê, xeysê xirab û e'mirê h'er'imî bû. Îzina cime'ta Îsraêlê t'unebû, wekî hevîrtir'şk bikirana nava nanê h'ediyêd xwe, k'îjan ku Xwedêr'a di-hate dayînê (Qanûna K'ahîntîyê 2:4), ne jî dikirine nava Cejina Nanê Şkeva çawa usa jî tê fe'mkirinê, awa gotî «şkeva» (Derk'etin 12:15). K'itêba Pîrozda hevîrtir'şk çawa nîşana qewateke veşartî ye, îlahî bona qewata gune. Çawa hevîrtir'şk nava t'emamiya şkeva hevîrda bela dibe ya xwe dike, usa jî gune dikare nava cime'têda bela be û zîyanê bide cime'tê. Lûqa 12:1-da hevîrtir'şk tê fe'mkirinê çawa dur'ûtî, Metta 16:6 û 12-da hînkirina fêrisîya û sadûqîya mîna hevîrtir'şk bû, ku miqabilî Îsa disekinîn. Marqos 8:15; Korint'î I, 5:6-7; Galatî 5:9.

Hêrodes — Peymana Nûda çar merî hene ku pê navê «Hêrodes» tên gotinê.

1. Hêrodesê Mezin: Gava Îsa Mesîh hate dinyayê, Hêrodesê

Mezin ser Cihûstanê, Celîlê, Îturyayê û Traxonîdayê p'adşa bû (Metta 2:1-22; Lûqa 1:5). Navê bavê wî Antîpater bû. Hêrodesê Mezin yekî gelekî zulmk'ar bû, wî jineke xwe, sê kur'êd xwe, xweşiya xwe, apekî xwe û gelekêd din (pêştirî zar'okêd Beytleh'mê) kuştin.

2. Hêrodes-Antîpas: Gava Îsa Mesîh û Yûh'ennayê Nixumdar dest bi k'arêd xwe kirin, Hêrodes-Antîpas serwêrê Celîlê bû (Lûqa 3:1). Bavê wî Hêrodesê Mezin bû û navê dîya wî Maltakê bû. Ewî serê Yûh'ennayê Nixumdar da lêxistinê (Metta 14:1-12; Marqos 6:14-29; Lûqa 9:9). Berî xaçkirina Îsa, Îsa birine ber Hêrodes û wî Îsa bêhurmet kir, qerfê xwe Wî kir (Lûqa 23:7-12).

3. Hêrodes-Egrîpa p'adşa: K'arêd Şandîya 12:1-24-da Hêrodes-Egrîpa Petrûs û Aqûb girtin û Aqûbê birê Yûh'enna da kuştinê. Milyak'etê Xudan Hêrodes-Egrîpa kuşt (K'arêd Şandîya 12:21-23). Bavê Hêrodes-Egrîpa Arîstopolo bû, Arîstopolo jî kur'ê Hêrodesê Mezin bû. Navê dîya Hêrodes-Egrîpa Bernikê bû.

4. Kur'ê Hêrodes-Egrîpa, Egrîpayê duda bû. Egrîpayê duda p'adşayê Cihûstanê bû. Pawlos

li ber Egrîpa û xûşka wî Bernikê (Bernikêke din) sekinî û Mizgînîya Xwedê dida wan (K'arêd Şandîya 25:13–26:32). Egrîpayê duda Pawlos şande bajarê R'omayê, wekî Qeyser dîwana wî bikira.

hêşî – devê be'rê, k'ewşen.

hilatin (li yekî hilatin) – dengê xwe lê hildan, hilmeyîbûn.

hîndar – merivek nava p'êşe yan sportekêda xwe her gav hîn dike.

hîvk'etî – (e'diroyî, ya jorin k'etî, hîvgirtî) yê hîvê dik'evin, vediç'ir'ikin.

hosanna – xebereke silavdayînê ye, bi zimanê îbranî, yekî xweyîqedirr'a di hate gotinê mîna p'adşa. Pêşîyê hosanna duak bû bi me'na «Xilaz bike!», paşê ew bû gotineke bi me'na «Şikir wîr'a». Metta 21:9, 15; Marqos 11:9-10; Yûh'enna 12:13.

h'edî – h'edîya, p'êşk'êş, xêr, dîyarî.

h'elal û h'eram – 1. bona cihûya ev fe'mîn bi xwarin-vexwarinê, şûştin-veşûştinê û r'abûn-r'ûniştina e'mirê merivava girêdayî bûye. Li gora Qanûna Mûsa cûr'e-cûr'e h'eywan h'eram dihatine h'esabê: Mesele çend cûr'e teyrede, beraz, çend h'eywanêd be'rêda û h'emû me'regîsk usa jî cinyazê mirîya, merivêd k'otî û yêd bi nexweşîyêd ç'erm (Qanûna K'ahîntîyê 11; Qanûna Ducarî 14:3-21). Heger

yekî destê xwe bida merivekî k'otî yan cinyazekî bik'eta, ew îdî dih'er'imî, h'eram dibû û ne cayîz bû, wekî ew meriv têk'eta nava cime'tê yan jî cîyêd pîroz. Kin gotî, gava yekî tişteki jî qanûna cihûya der bikira, ew h'eram di hate h'esabê. Cûr'e-cûr'e e'det bona h'elalbûna yekî h'eram hebûn. Mesele, gerekê qurban bida û bi avê bihata şûştinê. Bona çend cûr'eyêd h'elalbûnê gerekê k'ahîn jî li merivê h'elalbûyî binihêr'îya û bigota ku ew îdî h'elal bûye yan na (Qanûna K'ahîntîyê 13). Îsa guh neda e'detêd kal-bava hindava vê pirsêda û çend tişt miqabilî fikirêd qanûnzana û fêrisîya digot (Marqos 7:1-24). Usa jî Îsa destê Xwe da merivêd k'otî (ku h'eram dihatine h'esabê) û ew hin qenc dikirin, hin jî paqij dikirin (Metta 8:1-4). Û qewata Wî ser r'uh'êd h'eram jî hebû, cin ji cinak'etîya (ku h'eram dihatine h'esabê) derdixistin û qenc dikirin (Lûqa 4:30-36).

2. H'elal fire tê fe'mkirinê, çawa kirinêd pîroz, bê qelpî, bê dizî, bê h'ilek'arî, bi k'eda h'elal, usa jî jin-mêr h'elalê hev tèn gotinê heger ew hindava hevda h'elal in, ne ç'e'vder in. H'eramî jî çawa ek'sê h'elalîyê ye.

h'eram — ji k'erema xwe bin xebera «h'elal û h'eram»-da bixûnin.

îbranî — navekî kevin e û cime'ta Îsraêlê pê vî navî hate navkirinê. Îbranî usa jî ziman e. Cime'ta Îsraêlê bi zimanê îbranî xeber didan. Peymana Kevin bi vî zimanî nivîsar e. K'itêbeke Peymana Nû jî bi vî navî heye (Ne'ma Îbranîyar'a).

îlahî — hê bona wê yekê, hê zêde.

înk'ar — yek haş ji tişteki heye, lê xwe mukur' nayê ku zane.

îqrarkirin — erêyîkirin, şêkirandin.

Îsa — me'na navê Îsa bi îbranî ev e: «Xudan xilaz dike», yan «xilazkir», yan jî «azabûn» (Metta 1:21).

îsaf — wicdan.

Îshaq — kur'ê Birahîm û Serayê bû. Me'na navê wî «k'en» e, gava dîya wî Serayê cara pêşin bihîst ku Xwedê wê zar' bida wê, ew k'enîya, çimkî ew e'mirda mezin bû. Destpêbûn 21:1-8; K'arêd Şandîya 7:8; R'omayî 9:7; Îbranî 11:9 û yêd mayîn.

Îsraêl — 1. Navê meriv e. Çaxê Xwedê Aqûbê bavê miletê Îsraêlê bimbarek kir, navê wî kire Îsraêl (Destpêbûn 32:27-28; 35:10). Çend nav zur'eta Îsraêlr'a tê gotinê: «Cime'ta Îsraêl», «Zar'êd Îsraêl» û «îbranî». Cihû jî çawa miletê Îsraêlê têne h'esabê.

2. Navê welat jî tê gotinê: «Îsra-êl». Zûva jêr'a digotin: «Kenan» (K'arêd Şandîya 7:11; 13:19). Navekî din jî jêr'a «Welatê Filistînê» dibêjin.

Îşaya — p'êxemberekî e'yan bû, ku weke 700 salî berî Îsa Mesîh hebû. Ewî derheqa Îsada gelekî p'êxembertî kirîye. K'itêba wî jî heye. Metta 3:3; K'arêd Şandîya 8:30; R'omayî 9:27-29 û yêd mayîn.

îtoyîn — r'obet, sosret.

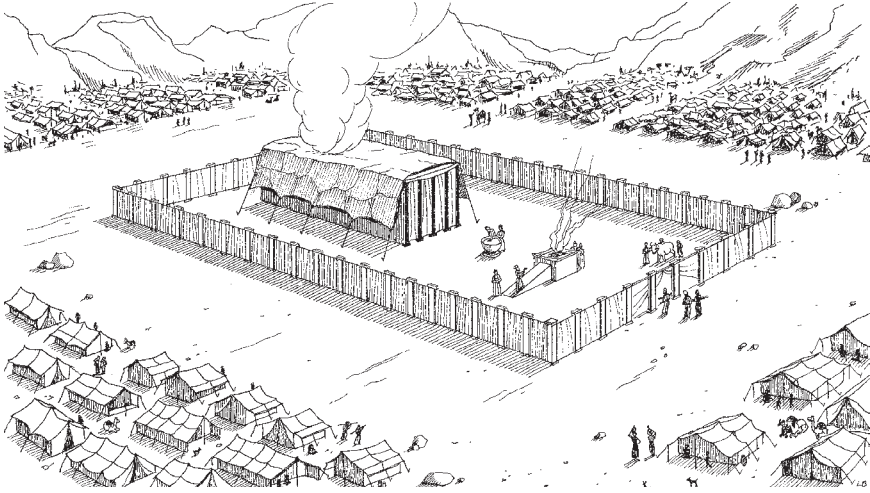
jîyîna h'eta-h'etayê — e'mirê h'eta-h'etayê, jîyîna herheyê, h'e-yata ebedî.

kela — h'ebis, zindan, girtîgeh.

Kenan — navê wî welatî ye, k'îjan ku Xwedê li gora sozê Xwe da miletê Îsraêlê, wekî bibe welatê wan. Ev navê «Kenan» hê berî li wir mayîna miletê Îsraêlê hebû. Paşê «Îsraêl» yan jî «Filistîn» hate gotinê. Metta 15:22; K'arêd Şandîya 7:11; 13:19.

kenanî — miletek bû ku li Kenanê diman, zur'eta kur'ê Ham, kur'ê Nuh (Destpêbûn 10:6).

Konê Şe'detîyê (Konê Civînê) — Gava cime'ta Îsraêlê ji Misirê derk'et, Xwedê serê ç'îyayê Sînayê Mûsar'a got, çawa gerekê Konê Şe'detîyê bê çêkirinê (Derk'etin 25). Gava çêkirin, r'ûmeta Xwedê ew cî t'ijî kir û Xwedê bi r'ûmeta Xwe şe'detî

Konê Şe'detîyê (Konê Civînê)

da û da xuyakirinê ku Ew t'evî wan e (Derk'etin 38:21). Konê Şe'detîyê û Konê Civînê (Derk'etin 27:21) yek bûn. Cime'ta Îsraêlê li wir dicivîyan. Silêman jî Orşelîmêda p'aristgeh dewsa wêda çêkir. Konê Şe'detîyêda (û usa jî p'aristgehêda) tiştêd pîroz jî hebûn, mesele: Sindoqa Peymana Xudan (Qanûna Ducarî 10:8), awa gotî Sindoqa Şe'detîyê (Jimar 4:5).

kulî – hespê gîhê, sîyarê bûkê.

Kur'ê Dawid – navekî k'ifş e, ku miletê cihû bona Mesîh digotin, çimkî Xwedê soz dabû, ku Mesîh wê ji r'ik'inyata Dawid bê. Metta 1:1, 6, 17, 20; 9:27; 15:22; 21:9; 22:42; Marqos 10:47-48.

Kur'ê Mêriv (Kur'ê Însan) – Çawa ji k'itêba Danîyêl p'êxember (7:13-14) tê xuyakirinê, berî hatina Îsa Mesîh miletê Îsraêlê bawer dikir ku Xwedê wê xilazkirekî bona cime'ta Xwe bişîne, wekî wan ji gunêd wan xilaz ke û navê Wî wê «Kur'ê Meriv» be. Peymana Nûda gelek cara Îsa Mesîh Xwexa ev nav li Xwe kir. Ev xwenavkirina Îsa bi r'engekî

Kulî

nixamfî dide xuyakirinê, ku Îsa ew e bona k'îjanî Xwedê gotibû, ku çawa Xilazkir wê bê dinyayê û Ew e, Yê ku Xwedê p'adşatîyêd t'emamîya dinyayê dane destê Wî. Li her çar Încîlada Îsa dibêje, Kur'ê Mêriv Xwexa ye û h'ukumê Wî bona baxşandinê û dîwankirinê heye (Marqos 2:10; Yûh'enna 5:27) û usa jî Xwexa wê jîyîna Xwe bide, wekî yêd din aza bin (Marqos 10:45). Metta 8:20; Lûqa 18:8; Yûh'enna 1:51; K'arêd Şandîya 7:56 û yêd mayîn.

Kur'ê Xwedê — Peymana Nûda ev nav Îsa Mesîhr'a tê gotinê, lê ew bi me'na fîzîkî (cismanî) nayê fe'mkirinê. Peymana Kevinda, «Kur'ê Xwedê» navekî bona wî Padşayî ye, yê ku Xwedê bijart, awa gotî bona Mesîh (yê bi r'ûn k'ifşkirî), ku Berdestîyê Xwedêyî Pîroz û Amin e (Îşaya 42:1-8; 49:1-13; 50:4-11; 52:13-53:12; Zebûr 2:6-12). Ew nav «Kur'ê Xwedê» nêzikîya heleqetîya nava Xwedê û Wîda dida k'ifşê. Awa gotî Îsa Mesîh bi me'na r'uh'anî Kur'ê Xwedê tê navkirinê. Peymana Nûda hatîye nivîsarê, ku Kur'ê Xwedê Xebera Xwedê ye (Peyva Xwedê ye) û Xebera Xwedê jî Xwexa Xwedê ye. Kur'ê Xwedê jî Bav (Xwedê) tê. Ew

nûra r'ûmeta Xwedê ye û sûretê Xwedêyê ku xuya nabe. Hê berî e'firandina e'rd û e'zmana Kur' li cem Bavê bû. Bav û Kur' yek in, xwestina wan jî yek e, h'ukumê Kur' mîna h'ukumê Bavê ye û Kur' Bavê merivava dide aşkerekirinê û Kur' bi h'emû awayî t'am aşkerebûna Bavê ye. Ji k'erema xwe bin xebera «Bav»-da bixûnin. Metta 1:18-20; Kolosî 1:15-20; Îbranî 1:1-4; Yûh'enna 1:1-5; 3:16; 5:21-23; 10:30; 13:3; 14:9; 16:27-28; Lûqa 10:22; R'omayî 1:4.

k'ahîn — ji zur'eta Harûnê birê Mûsa bûn. K'ahîna ew gorîyêd (qurbanêd) ku miletê Îsraêlê danîn serjêdikirin. Ew bona miletê Îsraêlê ber Xwedê disekinîn û dua dikirin, navçêtî dikirin û xwestina Xwedê cime'têr'a didane e'yankirinê. Wana dehekê (ji deha p'areke) hebûkê, heger hasil bûya, yan dayîna berê e'rdê bûya, yan çi k'ar qazinc kirana ji cime'ta Îsraêlê xwer'a distandin. Nav civata giregirêd cihûyada serekêd k'ahîna jî hebûn. Yek ji wan serekêd k'ahîna bona wextekê dihate bijartinê ku bibe Serek-k'ahîn, ewî serwêriya t'emamîya k'ahîna û civata giregira dikir. Serekêd k'ahîna ew bûn jî, yêd

ku îdî carekê dora xweda bibûne Serekk'ahîn, usa jî ji yêd e'yane ji malêd wan Serekk'ahîna bûn. Qanûna K'ahîntîyê 6:8–10:20; Metta 26:57; Îbranî 6:20–8:6 û yêd mayîn.

k'atib – nivîsk'arê serwêrêd bajêr (K'arêd Şandîya 19:35).

k'efen – ji qedek (p'îne, p'aç'), mirî têda dip'êç'in.

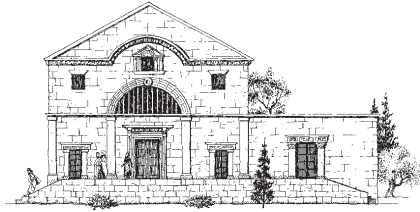
k'efil (standin) – (girew, k'efalet) p'ere ji ber merivva tê dayîne, wekî bikaribin aza bimînin h'eta r'oja dîwankirinê.

k'erem – Peymana Nûda gelek cara çawa p'êşk'êşek yan dayînek tê fe'mkirinê. K'erem xwestina dilê Xwedê ye, wekî tişteki qenc, îlahî xilazbûnê bide merivêd ku ne hêjayî p'êşk'êşêd Wî ne. Ew bêheq dide meriva û li hîvîya tişteki paşdastandinê nîne. Gelek cara K'itêba Pîrozda nivîsk'ara k'erema Xwedê çawa dua-dirozge bona hev xwestine.

k'ewdayîna guna (k'ewandina guna) – r'esîtkirina guna, baxşandina guna. «K'ew» tê fe'mkirinê çawa şewitandin, r'esîtkirin.

k'êlek – tenişt.

k'êmûn – (k'îmyon, zîre) t'oximê cûr'ekî p'incar'a ye. Cihûya ew çawa derman dixwarin pê qenc dibûn (Metta 23:23).

K'inîşt

k'inîşt – bi yûnanî «SUNAGOG», cîyê civata xwedênasêd cihûya ye, îlahî r'oja şemîyê, ku nivîsarêd pîroz têda dixûnin, dua dikin û hîn dikin. Her endemekî k'inîştê dikare hîn bike. Dema Îsada k'inîşt h'emû bajarêd cihûyada hebûn. Qurban li wir nedihatine serjêkirinê. Ji k'erema xwe bin xebera «p'aristgehê»-da bixûnin.

k'irk'ût – (k'ewk'urt') kevirêkî nerm û zer e ku bi alaveke r'engê vekirî şewq dişewite û bîna wê jî qewat e (tûj e). Lûqa 17:29; E'yantî 9:17-18 û yêd mayîn.

K'itêba Pîroz – hin Nivîsarêd Peymana Nû t'evî yêd Peymana Kevin hevr'a dibine t'evayîya K'itêba Pîroz, awa gotî «Bîblîya» ku tê welger'andinê «K'itêba ser k'itêbar'a».

K'itêba Zebûra – k'itêbeke Peymana Kevin e. Zebûr xwexa k'ulam û stiranêd şikirdayîne ne bona Xwedê. Usa jî meriva ji k'ûra-

yîya dilê xwe avîtine ser h'alê xwe, dilovandine û derd-kulêd xwe Xwedêva e'lam kirine. P'ayê-p'ir'ê Dawid p'adşa ev zebûr nivîsîne.

K'ofî

k'ofî — Hêna berê nava yûnanada k'ofî ji gula yan belga bûn, gilover' bona serê meriva dihûnandin. Wan meriva k'ofî distand, yêd ku listikêd sportêda serdik'etin (alt' dikirin) yan jî bona eskerêd e'gît bûn ku dijmin bindest dikirin. Korint'î I, 9:25; E'yantî 2:10; 3:11; 4:4, 10 û yêd mayîn.

k'otî (k'otîbûn) — nexweşik e, ku ser mêriv birîn dertên, ew birîn k'ûr dibin, ku t'u cara qenc nabin. Li gora Qanûna K'ahîntîyê ji serê 13-a h'eta 14-a zemanê berê her cûr'e nexweşîya ser ç'erm ji k'otîbûnêva girtî h'eta çend cûr'e p'izika, usa jî tiştêd

k'efikî h'eram dihatine h'esabê. Cime'tê berî nexweşêd aha didan ji gund û bajara derdixistine der, lê heger nişkêva yek qenc bûya, gerekê xwe nişanî k'ahîn bikira û h'edî bida, wekî destûr bidanê ku ew bik'eta nava cime'tê.

k'ozî — 1. xwelîya şewitî.

2. K'ozîkirî jî tê fe'mkirinê çawa «dermalîkirî».

k'ulfet — jin, pîrek.

k'umr'eşîya Xwedê — r'uh'anî tê fe'mkirinê. Peymana Kevin-da, gava cime'ta Xwedê dest ji Xwedê k'işand û p'ût h'ebandin, ew usa dihate h'esabê, bême'ne çawa jina yekî ç'e'v bavêje mêrekî din û mêrê wê k'umr'eşîyê bike. Hosêya 2:2-13; Yêremîya 3:6-10, 20; Korint'î I, 10:22; Korint'î II, 11:2.

k'urx — k'inca zivir ji mûyê bizinê, çawa nişana şînê ber Xwedê li xwe dikirin (Metta 11:21).

leck'ar — yê ku t'evî yekî din yan dik'eve lecê yan qoşê.

Lêwî — 1. Yek ji her donzdeh kur'êd Aqûb bû. Zur'eta Lêwî jî yek ji wan her donzdeh qebilêd Îsraêlê bû. Mûsa p'êxember û birê wî Harûn, her du jî ji vê qebilê bûn. Ji nava vê qebilê Xwedê Harûn zur'etêva bona şixulê Xwedê p'aristgehêda, awa gotî k'ahîntîyê'a

Lêwî û k'ahîn

bijart. Yêd mayîn alîk'arîya van k'ahîna dikirin. Derk'etin 6:16-25; 32:26-29; Jimar 1:47-53; Lûqa 10:32; Îbranî 7:5, 9-10; E'yantî 7:7 û yêd mayîn.

2. Lêwîyê kur'ê Halfawo şa-girtekî Îsa bû, ku jêr'a Metta jî digotin.

lêyî – tofan.

lîl – xîzge, qûm, çemûr'.

lomekirin – neheqkirin, dîwankirin, sûcdarkirin.

lûfika be'rê – lîfika (kulavê) be'rê.

Lût – birazîyê Birahîm bû. Gava Birahîm çû bona welatê ku Xwedê soz dabû, Lût t'evî wî çû. K'etin wî welatî û Lût çû bajarê Sodomêda ma. Destpêbûn 11:27, 31; 14:1-16; 19:1-38; Lûqa 17:28-32; Petrûs II, 2:7.

mala Aqûb – miletê Îsraêl. Aqûb û Îsraêl yek in. Her donzdeh kur'êd Aqûb, awa gotî her donzdeh kur'êd Îsraêl, bûne donzdeh qebîlêd Îsraêlê.

mana – Gava Cime'ta Îsraêl ji Misirê derk'et, t'evî Mûsa çil salî nava ber'îyêda bû. Ber'î çikî xikî-xwefî (vikî-vala) bû, li wir her sibeh bona xwarinê Xwedê «mana» ji e'zmana dibarand û dida wan, çimkî xwarina wan t'unebû. Pêş-tirî r'oja şemîyê (sebtê), her sibeh cime'ta Îsraêlê derdik'et diçû, bona r'ojekê mana t'op dikirin û dikirine nan, dixwarin. Mana tişteki weke libêd k'îşmîşa xuya dibû. Libêd wî gilover' û sipî bûn û te'ma wî mîna te'ma nanê şkevayî hingivkirî bû (Derk'etin 16; Jimar 11:4-9). Hinek fe'm dikin ku mana gezo ye, lê na. Gezoyê ku dik'eve ser belgêd darêd me'zê û darêd berûyê, eva tişteki din e, ne mana ye.

Melk'î-Sadiq – P'adşa û k'ahîne bajarê Şelîmê bû. Carekê dijmina birazîyê Birahîm, Lût mala wîva girtin. Birahîm çû t'ev wan dijmina şer' kir û serk'et, Lût, mal û milk'ê wîva xilaz kir paşda anî. Gava Birahîm vege'rîya, yekî bi navê Melk'î-Sadiq r'astî wî hat, nan û şerav da Birahîm û dua li

wî kir. Birahîm yek ji dehe p'arêd h'emû tiştêd ku t'evî xwe ji şêr'anîn p'êşk'êşî wî kir. Gelek sal pey vê yekêr'a e'detê cime'ta Îsraêlê bû, wekî yek ji dehe p'arêd ber û tiştêd din bidana k'ahîna. Dest-pêbûn 14:17-20; Îbranî 5:6-10; 6:20; 7:1-17.

meriv – mirov, însan.

Meryem – Çend k'ulfet K'itêba Pîrozda hene, navê wan Meryem.

1. Dîya Îsa.

2. Meryema Mejdelanî (Metta 27:56; Marqos 16:9; Lûqa 8:2; Yûh'enna 20:1-2, 11-18).

3. Meryema xûşka Mert'a û Lazar (Lûqa 10:38-42; Yûh'enna 11:1-5; 12:1-7).

4. Meryema dîya Aqûb û Êsiv. Hinek difikirin ku ev Meryem xût ew Meryema jina Klêpas bû (Metta 27:56; Marqos 15:40; 16:1; Lûqa 24:10).

5. Meryema dîya Yûh'enna-Marqos. Mala wê Orşelîmêda hebû, li wir şagirtêd Îsa dicivîyan (K'arêd Şandîya 12:12).

Mesîh – xebereke îbranî ye. Me'na wê bi zimanê îbranî ev e: «Yê bi r'ûn k'ifşkirî». Gava yek dibû p'adşa, r'ûn ser serê wîda dikirin. Ev jî dibû nîşana ku filankes bû p'adşa. Xwedê soz dabû, wekî xilazkirekî cime'ta Xwer'a bişîne,

ku wan aza ke, p'adşatîya Xwedê bîne nava wan û bibe p'adşayê t'emamîya dinyayê. Lema gava Îsa hat, ew bi navê «Mesîh» hate gotinê, wekî bide k'ifşê ku ew ji Xwedêda bijartî û k'ifşkirî ye. Xebera «r'ûnkirî» bi zimanê yûnanî XRÎSTOS tê gotinê.

mesîhî – yê ku li pey Îsa Mesîh diçe û Wî bawer dike. K'arêd Şandîya 11:26; 26:28; Petrûs I, 4:16.

milyak'et – Zimanê îbranî û yûnanîda fe'mîna wê «qasid» e, çimkî evana qasidêd Xwedê ne. Evana heyînêd r'uh'anî ne, ku h'izûra Xwedêda dimînin. Nayê-ne dîtîne h'eta xwexa xwe e'yan nekin. Milyak'et qirara Xwedê e'lam dikin yan jî tînine sêrî. Ewana ji alîyê Xwedêda k'ifşkirî ne, ku meriva xweyî kin û guh bidine wan (K'arêd Şandîya 12:6-11; 27:23; Îbranî 1:14). Carna Xwedê milyak'eta dişîne cem meriva, wekî tişteki wanr'a bêje. Milyak'etê serwêrê h'emû milyak'eta Mixayîl e (Cihûda 9). Yekî din jî navê wî Cibrayîl e (Lûqa 1:19, 26).

mirarî – (mûrdar) H'eywanê ku nayê serjêkirinê, xûn têda dimîne, h'işk dibe, ew mirar tê h'esabê.

Misir – welatekî nêzîkî Îsraêlê ye. Cime'ta Îsraêlê li wir çarsid salî

bû hêsîr û xulam. K'arêd Şandîya 7:34-40; Metta 2:13.

mizgîndar – yê ku Mizgînîya P'ad-şatîya Xwedê dide, Încîlê dide naskirinê (te'rîf dike).

Mizgînî (Mizgînîya Xwedê) – «Încîl» ji k'oka (r'awa) xebera EUAGGELÎON bi zimanê yûnanî tê. Me'na wê bi kurmancî «mizgînî» ye. Mizgînî jî tê fe'mkirinê çawa xeber yan dengekî xêr ser merivda tê.

mîrat' – hebûka bavê, war, wêris.

Mîrêcin – (Cin, Îblîs, Şeyt'an) Bi yûnanî «DÎABOLOS» e, ku tê fe'mkirinê «cin», usa jî xebera «SATANAS» tê xebatê, ku ev xeber e'silê xweda ji zimanê îbranî ye û t'ercime dibe «Yê miqabil, keyb- kir, buxdanbêj». Serda jî Peymana Nûda gelek navêd wîye din hene. Mesele: Serwêrê cina (Metta 9:34; 12:24), Belzebûl (Metta 12:24), Cêr'ibandkir (Metta 4:3), Me'r û Zîya (E'yantî 20:2), Yê Xirab (Metta 5:37; 6:13), Bavê derewa (Yûh'enna 8:44) û yêd mayîn. K'i- têba Pîroz e'yan dike, ku mîrêcin dijminê Xwedê û meriva ye. Ew ber Xwedê şikîyatê meriva dike. Ew xwe dike dilqê milyak'etê r'o- nayê (Korint'î II, 11:14), meriva dixapîne, ji r'îya Xwedê derdixe û tiştêd mayîn dide h'ebandinê,

meriva dike hêsîrê guna. Usa jî K'itêba Pîroz e'yan dike, ku Îsa Mesîh hate dinyayê bi mirin û r'abûna Xwe mîrêcin bindest kir. Axirîya dinê (R'oja Axretê) Îsa wextê hatina Xweye duda wê dîwana mîrêcin û milyak'etêd wî bi agirê h'eta-h'etayê bike (Metta 25:41; E'yantî 20:10).

Mûsa – serwêrekî cime'ta Îsraêlê- yî e'yan bû. Wextê ku cime'ta Îsraêlê hêsîr û xulamêd welatê Misirê bûn, Xwedê ew bijart û cime'ta Îsraêlê bi destê wî xilaz kir. Xwedê pê destê Mûsa Qanûn jî daye cime'ta Îsraêlê (Derk'e- tin serê 1-ê h'eta serê 20-î û yêd mayîn). Metta 8:4; 17:3-4; Yûh'enna 5:45-46; Îbranî 3:2-5, 16 û yêd mayîn.

nandirûn – p'aletî, p'aleyî.

nanê Xwedê'r'a dayî – (nanê h'izûrê, nanê pêşberîyê) nanê pîroz hêna Mûsada Konê Şe'detîyêda (Konê Civînêda), usa jî peyr'a p'arist- gehêda hebû. Ev nan li ser sifra zêr'în «li pêşberî Xudan» dihate r'êzkirinê. Her r'ojeke şemîyê k'ahîna donzdeh nanê bê hevîr- tir'şk dipe'tin, li ser sifra zêr'în dadanîn û yêd ku h'eftîya dinda dewsê danîn, k'ahîna yê pêşîyê cîyê pîrozda dixwarin. Pêştîrî k'ahîna îzina t'u kesî t'unebû

ev nan bixwarana. Ev nan nîşaneke Peymana Xudan bû, ku ew t'evî cime'ta Îsraêlê bû. Qanûna K'ahîntîyê 24:5-9; Metta 12:4; Marqos 2:26; Lûqa 6:4.

Nard

nard – r'ûnekî bînxweş ku ji şîna-yîke Hindistanê dihatê çêkirinê.

Marqos 14:3; Yûh'enna 12:3, 5.

nazik – bedew, xweşik.

necihû (miletêd mayîn) – h'emû milletêd dinyayê, ku e'silê xweda ne cihû ne. H'emû milletêd necihû p'ûtp'arist bûn, pêştirî hineka, yêd ku Xwedêyê cihûya, awa gotî Xudan t'enê bawer dikirin. Ji k'erema xwe bin xebera «p'ûtp'arist» û bin xebera «yûnan»-da bixûnin.

nedir – (gorî, qurban) Li gora Qanûna Mûsa (Derk'etin 13) însan û h'eywanêd nixuriye nêr, ew

nedirêd (gorîyêd) Xwedê bûn. H'eywan dihatine serjêkirinê û ji ber însênva dihatine dayînê. Me'na wê ev e, ku her nixurî p'ara Xwedê bû, pîroz, buhurtî û t'aybetî, awa gotî Xwedê'a cudekirî bû (Lûqa 2:23).

nemamî – xayîntî, bêbextî.

nemêr – ev ew mêr in, yêd ku ji mêrtîyê k'etî ne. Hinek ji zikmakîyêda usa ne, hinek jî meriva ew usa kirine, mesele: Zemanê berê p'adşêd vê dinê gelek xulamêd bindestê xwe nemêr dikirin, awa gotî dixesandin, ku dest neavîtana k'ulfetêd malê.

nezîr – tê fe'mkirinê «Xwedê'a dayî», awa gotî yekî ku Xwedê'a bona xizmetk'arîyê ad-qirar dikir (Jimar 6:1-21). Sê qeydêd h'îmî bona yêd nezîr hebûn:

1. Heger jin bûya yan mêr bûya, gerekê şerav-araq venexwara, ne tirî, ne jî xurekêd ji mêwa tirîyê bixwara.
2. Gerekê meqes yan dûzan p'or'ê sêrî nek'eta h'eta wî wextê adêyî k'ifşkirî xilaz nebûya.
3. Gerekê cinyazê mirîya nek'eta, ne jî nêzîk bûyayê. Wextê adkirinêyî lapî hindik sî r'oj bû, lê meriv jî hebûn bi t'emamîya e'mirê xwe Xwedê'a ad-qirarkirî bûn, awa gotî nezîr. Peymana Kevinda

bona çend merivêd nezîre adkirî nivîsar in, mesele: Samûêl, yê ku dîya wî ew xwexa Xwedê'ra da (P'adşatî I, 1:11, 28) û Şimşon (H'akimî 13:2-5). Peymana Nûda Yûh'ennayê Nixumdar (Lûqa 1:15; 7:33) nezîrê adkirî bû. Xuya dibe ku Pawlos û çend merivêd mayîn (K'arêd Şandîyada 18:18; 21:23-24, 26) bona demeke kin çawa nezîr adkirî bûn, wan li gora qeyde-qanûnêd nezîrîyê xilazîya wextê adêyî k'ifşkirî p'or'ê xwe kur' kirin û h'edî dan (Jimar 6:9, 18).

Ne'man – serwêrê eskerêd welatê Sûryayê bû, yekî e'yan bû, lê k'otî bû. Gava bona Êlîşa p'êxember bihîst, çû cem wî hîvî jê kir ku wî qenc ke. Êlîşa gotê «Her'e ç'emê Êrdunê û h'eft cara nuqî binê avê be derê, tê qenc bî». Ne'man gur'a wî kir û Xwedê ew paqij û qenc kir. P'adşatî IV, 5:1-27; Lûqa 4:27.

Ne'meyêd Kelê – Efesî, Filîpî, Kolosî û Filîmon. Ev ne'me wextê Pawlos kelêda bû hatine nivîsarê. Efesî 3:1; 4:1; Filîpî 1:7, 13; Kolosî 4:3, 18; Filîmon 1, 10.

nisil – nifş.

nisretî – merivêd ji bajarê Nisretê. Ev nav bona Îsa hate gotinê (Metta 2:23; Marqos 14:67) û peyr'a jî bona mesîhîya (K'arêd Şandîya 24:5).

nivîsar (nivîsarêd pîroz) – Peymana Kevin û Peymana Nû. Lê gava nivîsk'arêd Peymana Nû k'itêbêd xweda be'sa «nivîsar» yan «nivîsarêd pîroz» dikirin, fikira wan ser wan k'itêbêd nihaye Peymana Kevinda bû, çimkî k'itêbêd Peymana Nû hingê hela hê çawa k'itêbek nehatibûne berevkirinê (Tîmot'êyo II, 3:16-da).

nixumandin – Peymana Nûda nivîsar e, ku Yûh'ennayê Nixumdar gelek meriv li ç'emê Êrdunêda dinixumandin. Ewî got, ku gerekê ji gunekirinê vege'rin û paşê bêne nixumandinê. Bi vî awayî Yûh'ennayê Nixumdar dilê meriva bona hatina Mesîh hazir dikirin. Usa jî şandî û bawermendêd Îsaye pêşin ji qur'na pêşinda, yêd ku dibûne bawermend, pê avê dinixumandin. Ev yek dibû nîşana vege'randin, paqijbûn û baxşandina gunêd wan. Usa jî nixumandina bawermenda vê sur'ê dide fe'mkirinê, ku t'evî Îsa mirin, defînbûn û ji mirinê r'abûn. Metta 28:19; K'arêd Şandîya 2:38, 41; 10:47-48; R'omayî 6:3-4; Korint'î I, 10:2; 12:13; Galatî 3:27; Kolosî 2:12; Petrûs I, 3:21 û yêd mayîn.

nixumdar – Yûh'ennar'a digotin nixumdar. Gava wî xebera Xwedê

bela dikir, t'obedar bi avê dinixu-
mandin. Lûqa 1:5-25; Metta 3:1.
nixurî – K'itêba Pîrozda, kur'ê
nixurî li ser h'emû zar'ar'a bû û
heqê wî ji heqê h'emûya zêdetir
bû. Ji milk'ê bavê dubare p'ara wî
dik'et (Qanûna Ducarî 21:15-17,
Îşaya 61:7), duayê bavêyî herî
qenc ewî distand (Destpêbûn 27),
usa jî h'ukumê bavê (Destpêbûn
27:29, 37; 37:21-22; P'adşatî IV,
2:9). Lê kur'ekî din dikaribû he-
qêd nixurîya birê xwe jê bista
(Destpêbûn 25:34; Îbranî 12:16).
Anegorî Qanûna Mûsa, her nixu-
rîyê nêrînî ji mêriv yan h'eywên,
ew p'ara Xudan bû (Qanûna
K'ahîntîyê 27:26, Jimar 3:12-13).
Bona vê yekê, p'êşk'êşî Xwedê
dikirin (awa gotî Xwedêr'a nedir
dikirin) û didane P'aristgehê (dê
û bav kur'ê xweyî nixurî paşda
dik'ir'în (Jimar 18:15, 3:40-51,
Derk'etin 13:1 [2], 12 [13])).
Xwedê h'emû millet xuliqandin, lê
Îsraêl bijart wekî bibe milletê Wiyî
e'zîz, awa gotî t'eybetî, lema jêr'a
dibêje «kur'ê nixurî» (Derk'etin
4:22, Yêremîya 31:9) usa jî «berê
deremeta pêşin» (Yêremîya 2:3).
Dawid p'adşa û warê wî Mesîh,
ew her du jî nixurîyê Xwedê têne
gotinê. Qewat û h'ukumê wan
t'eybetî bûn (Zebûr 89:27 [28 îb-

ranî]). Peymana Nûda, Mesîhr'a
dibêjin «Nixurî» çimkî h'ukum,
serwêrtî û k'ursîya Wî ser h'e-
mûyar'a ye (Îbranî 1:6; Kolosî
1:15) û Ew pêşin ji nava mirîya
r'abû (Kolosî 1:18; E'yantî 1:5).
Kolosî 1:15-da ev yek tê gotinê
ku Mesîh Nixurîyê h'emû e'firîna
ye, awa gotî, Nixurîyê Xwedêyî li
ser h'emû e'firînar'a ye. H'ukumê
Mesîh ser h'emû e'firîna heye û Ew
Xwexa berî wê yekê hebû (bixûne
Kolosî 1:16-17, usa jî Filîpî 2:6 û
Yûh'enna 17:5). Bawermendêd
Îsa Mesîh jî «nixurî» têne gotinê
(Îbranî 12:23), çimkî ew merivêd
Xwedêye t'aybetî ne, war û milk'ê
Wî ne, ku gerekê e'mirê pîroz,
buhurtî-jibare bijîn. Çawa ku
Mesîh nixurîyê ji nava mirîya ye,
ev yek gumanê dide bawermenda
ku ew jî t'evî wê r'ûmeta r'abûna
ji mirîya bin.

Nînewa – navê bajar e. Xwedê Ûnis
p'êxember şande wir wekî bêje
cime'ta wî bajarî ku ewê bajarê
wan wêran ke, çimkî gelek xirabî
dikirin. Gava wan xeberêd Ûnis
bihîstin, bi girî ji gunekirinê ve-
ger'îyan. Xwedê baxşande wan.
Îro ev bajar dik'evê nava e'rdê
Îraqê, k'îderê gelek k'urd dimî-
nin. K'itêba Ûnis; Metta 12:41;
Lûqa 11:30, 32.

Nuh — bave'sîr û p'êxember bû. Hêna Nuhda meriva ku gelekî xirabî dikirin, Xwedê got: «Ezê tofana mezin r'akim, wekî her tiştêd dinêda wêran bin». Lê Nuh merivekî bawermend bû û gur'a Xwedêda bû. Çawa ku Xwedê gote wî, usa jî ewî gemîke mezin çêkir. Ew neferêd xweva û h'eywanêd cûr'e-cûr'e ji avê xilaz bûn, lê h'emû însanêd dinê xeniqîn. Destpêbûn 6:9–10:32; Metta 24:37-39; Lûqa 3:36; 17:26-27; Îbranî 11:7; Petrûs I, 3:20; Petrûs II, 2:5.

Orşelîm — îro jêr'a «Qudsa Şerîf» jî tê gotinê. Ew bajarê cihûyayî herî mezin û e'yan bû, çawa îro jî. P'aristgeha cihûya jî li wir bû. Berî 3000 sala Dawid p'adşa Orşelîm ji destê yebûsiya stand. Pêşîyê ew bajarê P'adşatiya t'ifaqiya Îsraêlê bû û paşê bû bajarê p'adşatiya başûrê, awa gotî Cihûda. Hingê Dawid p'adşayê wê bû, h'esabê merivêd wê 2000 bû. Wextê Peymana Nûda h'esabê merivêd wê lapî kêm 80_000 bû. Bona cihûya, Orşelîm bajarê herî pîroz e.

Petrûs — jêr'a Şimh'ûn û Kîfas jî digotin. Ew yek ji her donzdeh şagirtêd Îsa bû. Ew şandî bû. «Petrûs» bi zimanê yûnanî û «Kîfas» (awa gotî «kêfa») bi zimanê

aramî têne fe'mkirinê «qeya» yan «kevir» (Yûh'enna 1:42).

peyman — (ahda, ad û qirar) nav du merivada, nav du k'omada, yan jî nav Xwedê û merivada tê girêdanê. Peymanek nava Xwedê û Nuhda hebû (Destpêbûn 9:8-17), nava Xwedê û Birahîmda (Destpêbûn 15), nava Xwedê û Dawidda (P'adşatî II, 7; Zebûr 89:1-37). Li serê ç'îyayê Sînayê Xwedê peymanek t'evî cime'ta Îsraêlê girêda. Li gora vê peymanê Xwedê soz da wekî Xwexa Xudanê cime'ta Îsraêlê be û wan xwey ke, lê gerekê Îsraêlê jî Qanûna Xwedê biqedîne, ya ku Wî bi destê Mûsa da. Lê Îsraêlê gelek cara peyman, awa gotî Qanûna Mûsa dit'er'iband. K'itêbêd cihûyaye pîrozr'a, yêd ku berî Îsa hebûn, wanar'a dibêjin «Peymana Kevin». Wêda nivîsar e, ku Xwedê wê peymaneke nû t'evî cime'ta Xwe girêde (Yêremîya 31:27-37). Xwedê ev peyman nû pê destê Îsa Mesîh bona h'emû mileta girêda, pê xûn û mirina Wî. Marqos 14:24; Lûqa 22:20; R'omayî 3:21-26; Korintî I, 11:25; Îbranî 10:10-22.

Peymana Kevin — Qirara Kevin. K'itêbêd cihûyaye pîrozr'a, yêd ku berî Îsa hebûn, wanar'a dibêjin «Peymana Kevin», çimkî wanda

bona peymana Xwedê t'evî cime'ta Îsraêlê tê gotinê. Ji k'erema xwe bin xebera «peyman»-da bixûnin.

Peymana Nû – Qirara Nû. Wan k'itêbêd pîrozr'a dibêjin Peymana Nû, k'îjanada derheqa Îsa Mesîh û civîna Wîda nivîsar in, çimkî nava wanda derheqa peymana Xwedêye nûda tê gotinê, ya ku t'evî meriva girêda. Eva peymana pê xûna Îsa Mesîh bona baxşandina gunêd h'emû meriva hatîye girêdanê (Marqos 14:24; Korint'î I, 11:25; Efesî 5:2; Îbranî 7:26-28). Ji k'erema xwe bin xebera «peyman»-da bixûnin.

Pilato – ji Qeyserê R'omayê k'ifşkirî bû, ew welîyê welatêd Cihûstanê, Sameryayê û Îdûmeyayê bû. Maleke wî li Qeyserîyê ber be'rê bû, lê malek jî Orşelîmêda bû. Metta 27:2, 11-26; Lûqa 23:1-25 û yêd mayîn.

pîroz – (miqedes, bimbarek, zîyaret, buhurtî, xalis) Me'na «pîroz» li gora K'itêba Pîroz fikira r'uh'anî ye. Xwedê Xwexa pîroz e û pîrozbûna Wî ser her tiştîr'a ye. Hacet, merî û tiştêd mayîne bona h'ebandinê Xwedêr'a têne başqekirinê, çawa buhurtî-jibarekirî (pîrozkirî). Merivêd pîroz ew in, yêd ku bona xizmetk'arîya Xwedê û jîyîna buhurtî başqekirî ne (Korint'î I, 1:2). Vê welger'andinêda dewsa «Pîrozêd

Xwedê» «Cime'ta Xwedê» hatîye nivîsarê (Korint'î II, 1:1). «Pîrozê Xwedê» û «Yê Pîroz» jî navêd Îsa Mesîh ne (Pîrozê Xwedê: Marqos 1:24; Lûqa 4:34; Yûh'enna 6:69; Yûh'enna I, 2:20; E'yantî 3:7; Yê Pîroz: Lûqa 1:35).

pol – p'erêd sifir in, yêd herî bê qîmet in. Du pol qasî qur'ûşekî ye. Marqos 12:42; Lûqa 12:59; 21:2. Ji k'erema xwe li navnîşa (tablîsa) li k'utasîya ferhengokê binihêr'in.

pûng – ne'ne.

P'adşatîya Xwedê, P'adşatîya E'zmana – bona t'evgirêdana Xwedê û cime'ta Wî tê gotinê. Çawa p'adşa cime'ta xwe xwey dike û ser wê p'adşatîyê dike, Xwedê jî usa ye. Her tiştêd ku cime't h'ewce dibe dide wan û r'êberîya wan dike. Cime'ta Wî ew meriv in, yêd ku bawerîya xwe Wî tînin û gur'a Wî dikin. Gava Îsa Mesîh cara pêşin hate dinê, p'adşatîya Xwedê bi cûr'ekî nû xuya bû, çimkî Îsa r'êke nû merivar'a vekir, wekî t'evî Xwedê t'evgirêdayî bin û bijîn. Bona vê yekê tê gotinê ku P'adşatîya Xwedê îdî destpêbûye. Lê gava Îsa Mesîh dîsa bê, wê hingê p'adşatîya Xwedê t'emam bibe û h'emû însanar'a bi cûr'ekî nû bê e'yankirinê (Metta 6:33, 19:16-30;

Marqos 10:15). Me'na P'adşatîya Xwedê û P'adşatîya E'zmane yek e. Metta xebera «E'zman» dewsa «Xwedê» da xebatê, çimkî xuya dibe ku wî Mizgînîya xwe li gora zaravê cihûya nivîsî û ne e'detê cihûya bû ku navê Xwedêyî pîroz gelek cara banîna ser zarê xwe. Lema cihûya gelek cara «E'zman» cîyê ku Xwedê dimîne, dewsa navê «Xwedê» didane xebatê. Derêd ku Metta «P'adşatîya E'zman» nivîsîn, Marqos û Lûqa «P'adşatîya Xwedê» nivîsîn. Metta 4:17, 5:10; Marqos 1:15; Lûqa 6:20.

p'aristgeh — (e'bûbetxane, îbadetxane, xana Xwedê) avayîyê cihûyayî herî berbiç'e'v û e'yan bû. Silêman p'adşa cara pêşin p'aristgeh bajarê Orşelîmêda çêkir. Ew t'enê li Orşelîmê hebû. Miletê Îsraêlê dua û h'ebandinêd xwe wir dikirin û gorîyêd (qurbanêd) xwe li wir serjêdikirin. P'aristgeh ji çar p'ara bû: H'ewş, Hindur', Pîrozgeh û Cîyê Herî Pîroz. P'er'deke mezin navbir'î dida Pîrozgehê û Cîyê Herî Pîroz. Salê carekê Serekk'ahîn diçû Cîyê Herî Pîroz. Ewî li wir hin ber gunêd xweva, hin jî li ber gunêd cime'têva gorî serjêdikirin, dua dikir û baxşandina guna ji Xwedê dixwest. Gava Îsa li ser xaç mir, ev p'er'da pîroz nivîda bû du

tîşa (Lûqa 23:45-46). Sala 70-da pey bûyîna Îsa Mesîhr'a, Tîtoyê sereskerê Împêratorîya R'omîyê p'aristgeh wêran kir. Ji hingêva h'eta r'oja îroyîn p'aristgeh careke din nehatîye çêkirinê.

p'eredang — sindoqa (qut'îya) h'e-dî-dîyarî û xêra. Xelqê xêr û xêratêd xwe dikirine wir.

p'eyn — sergînê hûrbûyî, zibil, e'deba h'eywên.

p'êç'ira — r'efik, malç'ira, p'eltika ç'irê.

p'êşe — sine't, hostatî.

p'êşk'êş — dîyarî, h'edîya.

p'êşk'êşkirin — (dîyarîkirin) ber kesekî xelatek danîn (p'êşk'êş danê). Li gora Qanûna Mûsa zar'ok p'êşk'êşî Xwedê dikirin, wekî Xwedê ew pîroz (berek'et) bikirana.

p'êxember — (nebî, qasidê Xwedê, qûlê Xwedê, gotinbêjê Xwedê) ew însan bûn. Xwedê wanr'a xeber dida, ku ew gotina Wî bigihînine meriva.

p'êxembertî — K'itêba Pîrozda xebera «p'êxembertî» fire tê fe'mkirinê. Yê ku p'êxembertîyê dike, ew bi r'êberîya R'uh'ê Pîroz gotineke ji Xwedê e'lamî meriva dike. Çawa Pawlos Korint'î I, 14:3-da dibêje, yê ku p'êxembertîyê dike, bawerîya meriva ava dike, dil dide ber wan û ber dilê wanda tê. Îdî

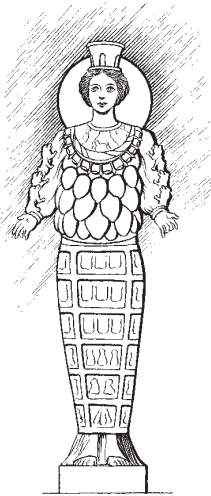
p'êxemberfî ne t'enê bona tiştêd ku hê neqewimî ne.

p'işkûn – dilê yekî ji xebera yê din dimîne û jê diçe.

p'işkîrîn – ji r'ê derxistin. Yek tiştekî dike, ku li yê din xweş nayê û ew ji wî diçe.

p'îgar – yê ku bi heqfî h'eywên xwey dike.

p'ûtp'arîst – miletêd necihû ku p'ût dih'ebandin, dihatine h'esabê p'ûtp'arîst çawa îro jî dih'ebînin. Mesele, steyrka, te'vê, hîvê, milyak'eta, heyîn û tiştêd t'ebîyetê, usa jî p'ûtêd bi desta çêkirî. P'ût jî usa tê fe'mkirinê «senem».

*Artemîsa xanim xwedê,
p'ûta bajarê Efesê
(K'arêd Şandîya 19:24 35)*

qamîş – çît, meyî.

Qanûna Mûsa – (Şerîe'ta Mûsa) T'ewrat e. T'ewrat jî pênc k'itêbêd Mûsa ne: Destpêbûn, Derk'etin, Qanûna K'ahîntîyê, Jimar, Qanûna Ducarî (Wek'ilandina Qanûnê). Van pênc k'itêbada qanûn, t'emî, dîrok (t'arîx) û serhatî nivîsar in. Xwedê ev Qanûn ser ç'îyayê Sî-nayê, nav e'wrada Mûsar'a got. Carna jî h'emû k'itêbêd «Peymana Kevin»-r'a dibêjin Qanûn.

qanûnzan – (zaneyê Şerîe'tê, k'atib, nivîsk'ar) Qanûnzan nav cime'ta Îsraêlda ser Qanûna Mûsa dixebitîn, Qanûn qenc zanibûn, bi desta Qanûn zêde dikirin û xelq hîn dikirin. Wan jîyîna xwe bona hînbûn û hînkirina Qanûnê didan û k'itêb dinivîsîn. P'ir'anîya wan ji fêrisîya bûn.

qar'qar' – qir'ik, qaj.

qav – qehb, forq.

Qayîn – kur'ê Ademî mezin bû.

Gelekî h'evsûdî birê xweyî biç'ûk Habîl fikir, çimkî Xwedê bexê Habîlî qurbanê qebûl kiribû, lê genimê ku Qayîn anîbû qebûl nekiribû, ji dest sitqê wîyî ner'ast. Hingê Qayîn Habîl kuşt. Xwedê got, ku gerekê Qayîn li ser e'rdê firarî be û ji merivayê bê t'exsîr-kirinê. Destpêbûn 4:1-24; Îbranî 11:4; Yûh'enna I, 3:12; Cihûda 11.

qebîlêd Îsraêlê – (e’şîrêd Îsraêlê, êlêd Îsraêlê) Donzdeh kur’êd Aqûb hebûn, ku wanr’a Îsraêl jî digotin. Her yek ji wan bû qebîleke Îsraêl. Destpêbûn 35:23-26; 49:1-28.

qedir-hurmet – r’ûmet.

qerf – tinaz.

Qeyser – navekî bona p’adşayê milletêd Împêratorîya R’omayê bû. Miletê R’omayê gelek milletêd din bindest dikirin û Qeyser p’adşê wan h’emûya bû. Her p’adşakî milletê r’omayêr’a digotin: «Qeyser». Lûqa 2:1; 3:1.

Qorax – serwêrê wan bû, yêd ku ber Mûsa û Harûn r’abûn. Xezeba Xwedê hindava Qorax û hevalêd wîda xuya bû, e’rd vebû ew saxe-sax e’rdêda çûn. Jimar 16:1-35; Cihûda 11.

qulixî – xizmetk’arî, şixul, xulamtî.

qurban – (gorî, nedir) bînberek ku ji ber yekî dinva tê dayînê yan kuştinê. Cûr’e-cûr’e qurban û h’edîyêd cime’ta Îsraêlê hebûn, mesele, h’edîyêd mîna h’eywanêd berx, canega, usa jî yêd genim û biharet hebûn. H’eywan dihatine serjêkirinê, paşê hinek t’emam pêva dihatine şewitandinê, hinek jî t’enê p’areke wan dihatine şewitandinê. Her h’eywan gerekê bêqusûr û bêlek’e bûya. Ji hêna Mûsada qurban bi destê k’ahîna

dihate serjêkirinê (îzina cime’tê t’unebû, ku xweserîxwe serjêkirana.) Ji k’erema xwe bin xebera «gorîgeh»-da bixûnin.

r’asth’esabbûn û r’astîya Xwedê – Nivîsarêd pîrozda xebera «r’astîya Xwedê» bi çend cûr’a tê fe’mkirinê. Carna r’astî çawa «heqîya Xwedê» tê fe’mkirinê, ew h’unurekî Wî ye. Lê carna jî «r’astîya Xwedê» kirineke Wî ye, ku çawa Ew mêriv bêşûc dike û r’ast h’esab dike, ne ku t’enê vê yekê, lê mêriv t’evî Xwe dike yek jî. Hingê însan ber ç’e’vê Wî mîna Wî r’ast xuya dibe. Peymana Kevinda jî tê fe’mkirinê, ku merîyê r’ast ew e, yê ku gunêd wî hatine baxşandinê (Zebûr 32; R’omayî 4:4-8). Wekî din jî «r’astîya Xwedê» gelek cara fikira xilazkirinêva girêdayî ye: Xwedê r’ast e, amin e û xweyê sozê Xwe ye û yê ku gazî Wî dike, li gora sozê Xwe wî xilaz dike (Zebûr 51:14; Îşaya 46:12-13).

r’aw – r’a, r’ayê darê.

r’aw-r’izim – e’det, şîret, hînkirin û qanûnêd pêşîya.

R’exab – jineke ne r’îya xweda bû, lê bawerîya xwe Xwedê anî û alîk’arîya cime’ta Îsraêlê kir. Metta 1:5; Îbranî 11:31; Aqûb 2:25.

r’ez – 1. r’ezê tirîya, baxê tirîya, baxçe. 2. êmîş, fêkî.

R'êvêka – jina Îshaqê kur'ê Birahîm bû. Dîya Aqûb û Esaw (R'omayî 9:10-13).

r'ik'inyata Dawid – Bereka Dawid, mala Dawid. Dema Peymana Kevinda Dawid p'adşê Îsraêlêyî herî mezin bû. Pey wîr'a kur'ê wî Silêman bû p'adşayê Îsraêlê. Ji mal û zur'eta Dawid gelek p'adşa r'abûn. Îsa ji zur'eta Dawid bû. Metta 1:1, 20; Lûqa 1:27, 69; R'omayî 1:3; Tîmot'êyo II, 2:8; E'yantî 5:5; 22:16.

R'oja Axretê – R'oja Dîwanê, r'oja xilazîya dinyayê. Usa jî carna k'i-têbêda vê r'ojêr'a «R'oja Xudan» dibêjin, awa gotî r'oja hatina Îsa. Wê r'ojê mirîyê ji mirinê r'abin û wê dîwana h'emû meriva bi destê Xwedê bibe. Îşaya 13:6, 9; Metta 10:15; 12:36; Lûqa 10:12, 14; Yûh'enna 6:39-40; 6:44; 6:54; 11:24; Petrûs II, 2:4, 9; 3:7, 10; Yûh'enna I, 4:17; 20:11-15 û yêd mayîn.

R'oja K'ewandinê – bona cime'ta Îsraêlê r'oja here e'zîz û pîroz bû (YOM KIPPÛR bi îbranî). Salê carekê p'aristgehêda Serekk'ahîn dewsa (berdêlîya) gunêd cime'tê û xweva bona paqîjbûna p'aristgeh û gorîgehê xûna h'eywana p'êşk'êş dikir û dik'ete Cîyê Herî Pîroz (Derk'etin 30:10; Qanûna

K'ahîntîyê 16:1-34; 23:27; Îbranî 9:6-7). Peymana Nûda jî Îsa Mesîh Xwe ji ber însanva kire qurban, gava ser xaç xûna Xwe r'êt, hate kuştinê. Ew k'ete Cîyê E'zmanayî Herî Pîroz, cem Bavê Xwe û xwequrbankirina Wî bona h'eta-h'etayê ye (Îbranî 9; 10:12). H'erçî bawerîya xwe Wî tûnin, ew li ber baxşa xûna Îsa dik'evin û ji gunêd xwe xilaz dibin. R'omayî 3:25-26; Îbranî 2:17.

R'oja Pêncîye h'esab (Pêntêkost)

– Bi zimanê yûnanî fe'mîna PENTÊKOSTÊ «pêncî» ye. Xwedê t'emî da cime'ta Îsraêlê, ku r'oja paşine pey destpêbûna Cejina Derbazbûnêr'a h'eft h'eftîya h'esab kin û R'oja Pêncî cejinekê jî bikin. Vê cejinêda çî ku ji deremetêd wan (dexilêd wan) pêşîyê dik'ete ber k'êlendîyê, danîn p'êşk'êşî Xwedê dikirin (Qanûna K'ahîntîyê 23:15-21). R'oja Pêncîr'a Cejina Nandîrûnê (Cejina Deremetêd E'rdê) jî tê gotinê, usa jî Cejina H'eftîya. R'oja Cejina Pêncîda R'uh'ê Pîroz cara pêşin çawa p'êşk'êş bawermendar'a hatîye dayînê (K'arêd Şandîya 2:1-41).

R'oja R'abûnê – (R'oja Qiyametê) ew r'oj e ku h'emû merivêd qenc û xirab wê ji mirinê r'abin û li ber

Xwedê û Îsa Mesîh caba kirinêd xwe bidin.

R’oja R’ojîya – ji k’erema xwe bin xebera «R’oja K’ewandinê»-da bixûnin.

r’oja şemîyê – (r’oja sebtê) bona cim-e’ta Îsraêlê r’ojeke e’zîz (t’aybetî) û pîroz e (Derk’etin 16:23; 20:8, 11; 31:14-15). Bi îbranî ŞABAT e. Bi kurmancî «sebt» ji şabatê hatîye. Bona cihûya, şabat navê r’oja h’efta ye û ya xilazîya h’ef-tîyê ye. Înîyê êvarê, gava r’oj diçe ava, şabat destpêdike û h’eta 24 sih’eta dik’işîne. Li gora T’ewra-tê (Destpêbûn 2:2-3; Derk’etin 20:8-11; 35:2) r’oja şabatêda k’ar û xebat ne çayîz bû bikirana, ev r’oj r’oja r’ih’etîyê û h’ebandinê ye (Destpêbûn 1; Qanûna K’a-hîntîyê 23:1-3).

r’oja t’ivdarekkirinê – Cihûya r’oja înyêr’a digotin: «R’oja t’ivdarekkinê», çimkî wê r’ojêda wan bona r’oja şemîyê hazîriya xwe didîtin. R’oja şemîyê r’oja pîroz bû, îzina wan t’unebû ku bixebitîyana. Bona cihûya înyê çawa r’o diçû ava, hingê r’oja şemîyê destpêdikir.

R’oja Xudan – 1. Peymana Kevinda p’ir’anîya cara tê fe’mkirinê, ew wext yan demêd ku Xwedê dîwana cime’ta Xwe dike, mesele: Pê destê ordîyêd miletêd mayîn, yan

jî pê nexweşîya (Yoêl 1:15; 2:1, 11; Amos 5:18, 20; Malaxî 4:5).

2. Peymana Nûda «R’oja Xudan» r’oja hatina Îsa Mesîhe duda bona dîwana dinyayê ye (T’êsalonîkî I, 5:2; T’êsalonîkî II, 2:2). Gelek wê bona vê r’ojê hazir nîbin (Metta 24:42-44; Lûqa 12:35-40; Petrûs II, serê 3-a). Carna tê gotinê: «R’oja Xudanê me Îsa Mesîh» (Korint’î I, 1:8) yan jî «wê R’ojê» (T’êsalonîkî II, 1:10).

3. T’enê E’yantî 1:10-da «R’oja Xudan» tê fe’mkirinê «r’oja yekşemê» (le’dê), çimkî Xudan Îsa Mesîh yekşemêda ji mirinê r’abû. Ji hingêva ew r’oj bû r’oja civîna bawermenda (K’arêd Şandîya 20:7; Korint’î I, 16:2).

r’ojî – K’itêba Pîrozda cûr’e-cûr’e h’alêd r’ojîgirtinê hene. H’alekîda nan ne dixwarin (P’adşatî I, 12:16-21, Metta 4:2, Lûqa 4:2), h’alekî dinda ne dixwarin ne jî vedixwarin (Derk’etin 34:28; Ezra 10:6; K’arêd Şandîya 23:12, Ūnis 3:5-8), h’alekî dinda jî ne goşt, ne şerav, ne tiştêd xweşe-te’m dixwarin-vedixwarin (Danîyêl 10:2-3). Meremê r’ojîyê K’itêba Pîrozda ev bû, ku xweyîr’ojî dua bike, nefsa xwe li ber Xwedê nimiz ke, xwe bişkêne, ne ku bona navê xwe ku ber meriva bê k’ifşê, lê wekî t’enê

Xwedêva e'yan be (Metta 6:16-18; Lûqa 2:37; Qanûna Ducarî 9:18; Danîyêl 9:20). Qanûna Mûsada t'enê r'ojeke r'ojiyêye e'detî hebû (Qanûna K'ahîntîyê 23:26-32), lê heger welat dik'ete oxirmêd giran, hingê r'ojêd din jî dihatine k'ifşkirinê, wekî r'ojî bigirtana (Yoêl 1:14). E'detê fêrisîya hebû, ku her duşemê û pêncşemê r'ojî bigirtana (Lûqa 18:12). Gava Îsa ser dinê bû, şagirtêd Îsa r'ojî negirtin (Marqos 2:18-20).

R'oma — îro p'ayt'extê welatê Îtalyayê ye. Hêna Îsa Mesîhda cime'ta R'omayê gelek welat bindest kiribûn, usa jî Îsraêl. Gelek cime'ta Îsraêlê dijenîyane P'adşayê R'omê (Qeyser) û h'ukumetîya wî.

R'uh'ê Pîroz — (R'uh'ê Xwedê, R'u-h'ê Miqedes, R'uh'ê Bimbarek, R'uh'ê Buhurtî) R'uh'ê Pîroz R'uh'ê Xwedê ye. Peymana Kevinda R'uh'ê Xwedê çawa qewata Xwedê xuya dibe, k'ijanî ku Xwedê îlahî dida p'êxembera. Bi zimanêd yûnanî û îbranî xebera «ba» û «r'uh'» yek in (Yûh'enna 3:8). Peymana Nûda R'uh'ê Xwedê bi cûr'ekî nû h'emû bawermendêd Îsar'a tê dayîne (K'arêd Şandîya 2:38), usa jî hê gelekî çawa şexsek yan nefseke Xwedê tê fe'mkirinê, awa gotî ew Xwexa Xwedê ye

(Metta 28:19). Gava Îsa çû cem Bavê, R'uh'ê Pîroz çawa dersdar, piştovan û p'êşk'êş bawermendar'a şand (Yûh'enna 14:26; 15:26; K'arêd Şandîya 10:45). Ew alîk'arîya meriva dike, meriva berbi t'emamîya r'astîyê dibe (Yûh'enna 16:13; Korint'î I, 2:10-13), carna bona tiştêd başqe r'êberîya meriva dike (K'arêd Şandîya 13:2; 16:6-7), li ber Xwedê bona bawermenda lava-navçêtîyê dike (R'omayî 8:26-27) û qewatê dide bawermenda, wekî xebera Xwedê bêjin û Xwedê'r'a xulamîyê bikin (Korint'î I, 2:4-5; Tîmot'êyo II, 1:7). Meremê p'êşk'êşêd R'uh'ê Pîroz ev e, ku t'emamîya civîna bawermenda bişidîne û ava ke (Korint'î I, serêd 12 h'eta 14).

r'uh'êd h'eram — r'uh'êd xirab. Cihûya wan r'uh'êd cinar'a digotin «r'uh'êd h'eram», yêd ku meriv pê dik'etin û yêd cinak'etî h'eram dihatine h'esabê. Îzina wan t'unebû, wekî têk'etana nava cime'tê yan jî cîyêd pîroz.

r'uşetkirin — bertîlkirin. Yek p'era yan tiştêkî din dide h'akim yan yekî dinêyî xweyîh'ukum, wekî qanûn bê t'er'ibandinê, ku ya dilê wî bibe.

r'ûnkirin — (hetwankirin, dohnkirin) 1. Li gor e'detê cihûya, gava yek

dibû p'adşa, ew pê bizirê zeyt'ûnê dihate r'ûnkirinê. Ev jî dibû nîşan, ku ev kesa bûye p'adşa. Îdî r'ûnkiriyê Xwedê Ew e, Yê ku Xwedê bijart û k'ifş kir, awa gotî Mesîh e (Lûqa 4:18). Ji k'erema xwe bin xebera «Mesîh»-da bixûnin.

2. Xelqê hingê jî r'ûn, mîna r'ûnê bînxweş çawa nîşana qedir diki-rine ser mêvanêd xwe (Lûqa 7:46; Zebûr 23:5), cinyazêd mirîyêd xwe jî r'ûn dikirin (Lûqa 23:56–24:1), çawa derman birînêd nexweşa dixistin (Lûqa 10:34), usa jî bi wî nexweş r'ûn dikirin, çawa sîmvol wekî Xwedê qenc ke (Marqos 6:13; Aqûb 5:14).

r'ûspî — bona serwêrêd miletê Îsraêlê dihate gotinê, usa jî bona serwê-rêd dînê wan. Peymana Nûda ew jî endemêd civîna giregira bûn. E'yantîyêda bîst çar r'ûspî hene, ku e'zmênda Xwedê dih'ebînin û me'na wan dibe çawa nîşana t'emamîya cime'ta Xwedê.

sadûqî — ew nava cihûyada partîke (k'omeleke) dîndar (olp'arist) bû. Ev partî biç'ûk lê e'yan bû. P'ir'a-nîya endemêd wê k'ahîn bûn. Wan bawerîya xwe bi her pênc k'itêbêd Mûsa (awa gotî T'ewrat yan her pênc k'itêbêd pêşîne Peymana Kevin) danîn, lê r'uh', milyak'et û r'abûna mirîya (qîyametî) bawer

nedikirin. K'arêd Şandîya 4:1-2; 23:6-10; 23:8.

samerî — Çaxê p'adşatîya R'ehobowam (kur'ê Silêman, p'adşayê Cihûs-tanê) û Yêrobowamda (p'adşayê Îsraêlê), miletê Îsraêlê ji hevdu qetîyan. R'ehobowam t'evî du qebilêd Îsraêlê bajarê Orşelîmê û Cihûstanêda ma. Yêrobowam t'evî dehe qebilêd Îsraêlê Samerya xwer'a kire p'ayt'ext. Bi vî cûr'eyî miletê Îsraêlê bû du p'ara û dijmi-natîya hev kirin. Pey vê yekêr'a jî p'adşayê aşûrîya gelek miletê Îsra-êlê dor-berêd Sameryayê cîşih'itî bajarêd medîya û yêd mayîn kirin (P'adşatî IV, 17:1-6) û miletêd ma-yîn bi p'ûtêd wanva anîn, dewsa wanda cî-war kirin (P'adşatî IV, 18:24-40). Bi vî awayî miletê sa-merîya t'evî miletêd p'ûtp'arista jît, dan û standin, e'sil û bawerîya xwe h'er'imandin û xwe ji T'ewratê dûr xistin. Samerî ew in, yêd ku ji Sameryayê û dor-berêd wê bûn.

Samerya — hin ne'ya nava Celîlê û Cihûstanêda bû, hin jî navê p'ay-t'extê p'adşatîya bakurê (mifriqê) bû, awa gotî Îsraêl. Miletê Sameryayê û cihû gelekî dijenîyane hev, çimkî gelek e'det û bawerîyêd dîn û sîyaseta wan ne mîna hev bûn, usa jî bona cîyê h'ebandinê hev-r'a qayl nîbûn (Lûqa 10:25-37).

Samûêl – p'êxemberekî e'yan bû.

Bi destê wî Dawid p'adşa hate k'ifşkirinê. P'adşatî I, 1-7; K'arêd Şandîya 3:24; 13:20; Îbranî 11:32.

serbestî – azadî, aza.

Serekk'ahîn – mezinê h'emû k'ahîna bû, usa jî serekê civata giregira. Salê carekê li R'oja K'ewandinê ew dik'ete Cîyê P'aristgehêyî Herî Pîroz, wekî p'êşk'êşa xûnê bona gunêd xwe û yêd cime'ta Îsraêlê bide. K'ursîya Serekk'ahîn wextê navbera Peymana Kevin û Peymana Nûda pêşda hat. Salêd 18-36 navê Serekk'ahîn Qeyafa bû.

serh'ezar – ji eskerê R'omayê (Îtal-yayê) bû, ku serwêrî li h'ezar eskerî dikir.

sersed – ji eskerê R'omayê (Îtalyayê) bû, ku serwêrî li sed eskerî dikir.

serwaxtî – şe'rezayî.

sêrbazî – k'oç'ektî.

sêwî – êt'im.

sifet – sûret, şikil.

Silêman – kur'ê Dawid, p'adşê Îsra-êlê bû, nivîsarêd wî jî Peymana Kevinda hene (Gotinêd Silêman 1:1; 10:1 û yêd mayîn). Xwedê gelek serwaxtî da wî, usa jî ew gelekî dewletî bû. P'aristgeh pêşda ewî da çêkirinê. P'adşatî II, 12:24-25; P'adşatî III, 1:1-11:43; Metta 1:6-7; 6:29; 12:42; Lûqa 11:31; 12:27; K'arêd Şandîya 7:47.

silsilet – bav, kal, kalê kala û usa diçe jor.

Sindoqa Peymanê (Sindoqa Şe'detî-yê) – qut'îke pîroz, ji dara darcêwîyê çêkirî û zêr'kirî bû. Ew sindoq û çî ku têda bûn (awa gotî her du selêd kevirîye ku her dehe t'emîyêd Xwedêye mezin ser nivîsar, şivdara Harûn û derdana manayê), evana nîşanêd peymana Xwedêye t'evî miletê Îsraêl bûn. Gava miletê Îsraêlê r'ê diçû, yan diçû şêr', ev sindoq xwer'a dibirin. Gava cîkî disekinîn, ev sindoq Konê Şe'detîyêda Cîyê Herî Pîrozda dima. (Derk'etin 25:10-21; Îbranî 9:4; E'yantî 11:19).

sinet – Li cem cihûya li gora Qanûna Mûsa gerekê her zar'eke kur'in bihata sinetkirinê. Lê hê berî Qanûnê jî ev sinetî ji hêna Birahîmda hebû, ew çawa nîşana peymana Xwedê t'evî Birahîm û zur'eta wî bû (Destpêbûn 17:9-14).

Bi vî awayî sinetkirin bû nîşana mêrê cihû û miletê cihûr'a carna dihate gotinê: «Miletê sinetkirî». Gava Mizgîniya Îsa Mesîh pêşiyê hate dayînê û belakirinê, ji nava cihûyêd mesîhî hinek hebûn ku digotin, heger mêr dixwaze bibe mesîhî, gerekê pêşiyê bê sinetkirinê. Eva dibû nîşan ku bûye cihû û li pey qanûna Mûsa diçe, wekî

paşê bikaribûya bibûya mesîhî. Lê Pawlosê şandî ev hînkirina cihûya qebûl nekir. Ewî bona vê pirsê ne'me galatîyar'a usa jî hinekêd dinr'a nivîsîn. Ewî digot, ku t'enê tiştekan lazim e wekî meriv pê xilaz be, awa gotî bawerîya xwe Îsa Mesîh bîne. Destpêbûn 17:9-14; Derk'etin 4:25; Yûh'enna 7:22; R'omayî 2:28-29; Galatî 5:6; 6:15; Kolosî 2:11.

sirgûncûyîna Babîlonê – Çaxê Nebûkedneser p'adşê k'ildaniya bû, wî cime'ta Îsraêlê ajot û sirgûnî Babîlonê kir û cime'ta Îsraêlê 70 salî li wê derê ma.

sirke – şerava kevin û tirs.

sixir – qewatêd dinyayêda ne, ku xudanêd wan k'ifş nakin.

Sînay (Ç'îyayê Sînayê) – ew ç'îya ye, ku wir Xwedê her dehe t'emî dane Mûsa p'êxember. Carna jî sûretî (sîmvolî) û r'uh'anî tê fe'mkirinê (Galatî 4:24).

Sîyon – ew ç'îya ye, ser k'îjanî p'aristgeh hate çêkirinê. Gava Dawid p'adşa Orşelîm ji destê yebûsiya stand, bajar biç'ûk bû, t'enê ser vî ç'îyayî (girî) bû. Sîyon tê fe'mkirinê carna ew ç'îyayê ku p'aristgeh lê bû, carna t'evayîya bajarê Orşelîmê (Metta 21:5), carna h'emû cime'ta Îsraêlê, carna cime'ta Xwedê yan jî bajarê Xwe-

dêyî dinya nûda (Îbranî 12:22; E'yantî 14:1). «Qîza Sîyonê» tê fe'mkirinê bajarê Orşelîmê, awa gotî binelîyêd Orşelîmê (Yûh'enna 12:15). R'omayî 9:33; 11:26; Petrûs I, 2:6.

Sodom û Gomora – dema Birahîmda du bajarêd kenaniya bûn, ku nêzikî Be'ra Mirî bûn. Merivêd her du bajara bi gunek'arîya xwe usa ji Xwedê dûr k'etibûn, ku Xwedê ew bi êgir û k'irk'ûtê şewitandin û qir'a wan anî (Destpêbûn 18:16–19:29).

spartin (bispêre) – t'esmîlkin.

stoyxî – li pey hînkirina filosofê Zeno diçûn. Zeno qasî 265 salî berî bûyîna Îsa Mesîh mir. Hînkirina wî ew bû, wekî meriv jîyîna xwe qebûl bike, pê fikirê jîyîna xwe h'ukum bike, xwe bigire û dîna xwe nede şabûn û êşa (K'arêd Şandîya 17:18).

şagirt – yêd ku hîn dibin (die'limin). Gelek şagirtêd Îsa hebûn. Donzdeh ji nav wan bijartî bûn. Ew şandî bûn. Metta 10:1-4; Lûqa 5:1 û yêd mayînan.

şandî – (qasid, r'esûl) bi zimanê yûnanî APOSTOLOS e. Me'na vê xeberê bi Kurmancî «yê şandî» ye. Îsa Mesîh ji nav şagirtêd Xwe donzdeh şandî (r'esûl) bijartin û şandin, wekî Mizgîniya Xwedê

bidine miletêd dinyayê (Metta 10:1-4; Marqos 3:13-19; Lûqa 6:12-16). Evana t'evî Îsa diman û Îsa ew hîn dikirin. Pê ç'e'vêd xwe mirina Wî dîtin û paşê jî Ew pey r'abûna Wîr'a dîtin. Îsa Xwe Pawlosva jî e'yan kir û ew çawa şandî k'ifş kir. Barnabas û hinekêd din jî çawa şandî dihatine gotinê, lê ji Îsa dema e'mirê Wîda nehatibûne k'ifşkirinê.

şih'itî – r'ê derk'etî.

şikîyatkirin – gilîkirin, sûcdarkirin, gazinkirin.

Şimh'ûn – jêr'a Petrûs jî digotin. Ew yek ji her donzdeh şagirtêd Îsa bû. Ew şandî bû.

Şimşon – mêrxas û gelekî qewat bû, Xwedê bi wî gelek bela anîne serê filistînîyêd ku dijminatîya Îsraêlê dikirin. H'akimî 13:2–16:31; Îbranî 11:32.

şiver'ê – r'êç'ik, r'îya p'êga merivekî yan r'îya teng.

şîrk – K'incêd r'engê şîrk yêd herî biha bûn û r'engê şîrk nexşekî p'adşatîyê bû.

tengasî – tengayî.

tîş – p'arç'e, p'ar. Mesele: K'inca min bû du p'arç'a (tîşa).

t'agêr – firqîyê dike nava meriva û pišta yekî digire.

t'erbetdar – yê ku tiştêd qence maqûlî zar'otîyêda girtî hîn dike.

T'ewrat – Qanûna Mûsa ye, awa gotî her pênc k'itêbêd pêşine Peymana Kevin in.

t'exsîrkinin – r'edkirin.

t'ifaq (t'ifaqbûn, t'ifaqî) – yekbûn, yekî.

t'irê, (ji) kesî t'irê – ji kesî we ye.

t'obekirin – ji gunekirinê vege'rin, vege'rin berbi Xwedê. Ji k'erema xwe bin xebera «ji gunekirinê vege'rin»-da bixûnin.

t'oximr'eş – t'ovr'eş.

t'ucarefî – k'ir'în-firotan, alvêrî.

ûd – şînayîk e, ku ji ava wê r'ûnekî bînxeş tê çêkirinê. Cihûya ûd dikirine ser k'efenê mirîya, wekî definkirinêr'a hazir bin (Yûh'en-na 19:39).

Ûnis – p'êxember bû, k'itêba wî jî heye. Xwedê ew şande bajarê Nînewayê, lê Ûnis nexwest gur'a Xwedê bikira. Pê gemîyê çû cîkî din, lê Xwedê firtoneke mezin şand. Cime'ta ser gemîyê Ûnis avîte be'rê, wekî ji hêrsa Xwedê xilaz bin. Me'siyê mezin (h'ût) Ûnis h'ûfî xwe kir û Ûnis zikê me'sîda sê r'oj û sê şeva ma, dua kir, h'eta ku me'sî ew ji devê xwe avîte devê be'rê. Peyr'a Ûnis gur'a Xwedê kir û çû Nînewayê, wekî xebera Xwedê bêje wan. K'itêba Ûnis; Metta 12:39-41; 16:4; Lûqa 11:29-32.

Ûsiv – Çend merî K’itêba Pîrozda hene, navê wan Ûsiv:

1. Yek ji her donzdeh kur’êd Aqûb (Îsraêl) e. Birêd wî h’evsûdî li wî dikirin, çimkî bavê wan gelekî ew h’iz dikir. Birêd wî ew çawa xulam firotin, lê paşê ew bû serwêrê welatê Misirê. Birêd wî ew dîsa dîtin gava hatine Misirê ku nan bik’ir’in, çimkî welatê wanda xelayî bû. Destpêbûn 30:22-24; 37:5–50:26; Yêşû 24:32; Zebûr 105:17-22; K’arêd Şandîya 7:9-14, 18; Yûh’enna 4:5; Îbranî 11:21-22; E’yantî 7:8.

2. Ûsivê mêrê Meryema dîya Îsa. Metta 1:16, 18-20, 24; 2:13, 19.

3. Navê birakî Îsa jî Ûsiv bû. Metta 13:55; Marqos 6:3 (Yûsês).

4. Ûsivê birê Aqûbê şandî (ne birê Yûh’enna). Metta 27:56; Marqos 15:40, 47 (Yûsês).

5. Ûsivê ji Arîmetyayê, merivekî dewletî, endemê civîna giregirêd cihûya. Ew merivekî qenc bû û pey Îsa diçû. Metta 27:57-60; Marqos 15:42-46; Lûqa 23:50-53; Yûh’enna 19:38-42.

6. Ûsivê Barsabo, yek ji yêd ku hê pêşda pey Îsa diçûn. K’arêd Şandîya 1:23.

7. Ûsiv, navê wî kirin Barnabas. K’arêd Şandîya 4:36.

veger’andin (ji gunekirinê veger’îyan)

– (t’obekirin) ew e, ku yek ji gunekirinê vediger’e, xirabî û gunêd xwe nas dike, fe’m dike ku ew xirab e, p’oşman dibe û bi dil û can ji gunekirinê vediger’e berbi Xwedê, wekî Xwedê bibaxşînê. Hezekîyêl 14:6; Zekerîya 1:6; Marqos 1:15; K’arêd Şandîya 3:19.

wek’îlxerc – malkir, k’edkir.

welatp’arist – navê partîkê ku bona welatê xwe şer’ dikin. Wextê Peymana Nûda çend k’omêd cihûya hebûn, dixwestin ji bindestîya r’omayê derk’etana.

welî – (walî) serwêrê qezake welêt.

wesîyet – k’axaza şe’defîyê, ku yek berî mirinê têda bona mal-milk’êd xwe dinivîse, ku pey mirina wîr’a ew bigihîje k’ê.

xaç – E’detê serwêrêd bajarê R’omê hebû, merivêd xirab (qaçax, mêrkuj û yêd mayîn) ser xaç dardadikirin, bona cezakirinê. Li ser xaç meriv dimirin. Xaç ji du qut dara çêdikirin. Gelek cara gerekê qaçax xwexa xaçê xwe bida ser milê xwe bibira cîyê xaçkirinê. Li wir eskera pê mixa yan pê werisa qaçax xaçva mix dikirin yan girêdidan. Paşê xaç r’ast dikirin û qaçax wir dardakirî dima h’eta dimir. Gelek cefa didît h’eta mirinê û e’ybeke gelekî giran bû

ku ser xaç bihatana kuştinê. Îsa got, ku k'ê dixwaze bibe şagirtê Min gerekê xaçê xwe hilde û li pey Min bê. Me'na wê ev e, ku yêd li pey Îsa diçin gerekê hazir bin bona Wî h'eta mirinê jî cefê bik'işînin. Metta 10:38; 16:24; Marqos 8:34; Lûqa 9:23; 14:27.

xalifî – şaşbûyî, xapîyayî, jir'ê-derk'etî.

Xana Xwedê – Ew cîyê ku Xwedê bona Xwe dibijêre, Xana Xwedê dihate gotinê. Hêna Mûsada konek (Konê Şe'detîyê) hebû û peyr'a dewsa wî konî li Orşelîmê p'aristgeh hate çêkirinê û ew bû Xana Xwedê. Ew cîyê h'ebandina cime'ta Îsraêlê bû (Marqos 2:26).

xercgir – (bacgir, vergîstan) yê ku p'era ji cime'tê dewletêr'a distîne. Wextê Îsa Mesîhda ev xercgir bona R'omayê dixebitîn. Ew xwexa cihû bûn, lê alî R'omayê dikirin, wekî miletê cihû p'ere bona eskerêd R'omayê bida. R'omayî zulm-k'ar bûn û cihû bindest kiribûn, ji wê yekê cihû gelekî dijenîyane xercgira. Xercgir jî gelek cara pê derewa û xapandinê p'ere zêde distandin, wekî wanr'a jî p'ere bima. Ew jî gunek'arêd mezin dihatine h'esabê.

xerdal – p'incar'ek e, ku t'oximê wê ze'f hûr e, lê gava şîn dibe, gele-

kî mezin dibe. Metta 13:31-32; 17:20; Marqos 4:31-32; Lûqa 13:19; 17:6.

Xerdal

xeyal – heyînêd r'uh'anîye ku bi desta nayêne girtinê.

xêrnexwaz – yê ku k'îna yekî digire û xêra wî naxwaze.

xêrûb – r'uh'berêd xweyîbask in, ev cûr'ekî milyak'etêd Xwedê ne û h'eykelêd wan ser qalp'axê Sindoqa Peymanê bi baskava çêkirî mîna milyak'eta bûn, ku r'ûmet û dîndara (h'izûrîya) Xwedê berç'e'v dikirin (Îbranî 9:5).

xilazbûn (xilazkîrin) – azabûn (azakîrin), r'izgarbûn (r'izgarkîrin). Ji k'erema xwe bin xebera «xilazkir»-da bixûnin.

xilazkîr – yê ku yekî din ji tiştêkî xirab xilaz dike. K'itêba Pîrozda xebe-

rêd «xilazkir, xilazkirin, xilazbûn, xilazî» pêşîyê tê fe'mkirinê çawa xweykirin, xilazkirin ji xirabîyê û ji bela, yan jî qenckirina ji nexweşîya. Mesele, Peymana Kevinda Xwedê cime'ta Xweye Îsraêl ji Misirê, usa jî ji Babîlonê xilaz kirîye. Peymana Nûda Xwedê pê kirina Îsa Mesîh r'ê bona meriva vekir, wekî ji guna û xirabîyê xilaz bin. Bi vî awayî hin Xwedê, hin jî Îsa «Xilazkir» h'esab dibin (bona Xwedê: Qanûna Ducarî 32:15; Zebûr 27:9; Lûqa 1:47; Tîto 1:3; bona Îsa: Lûqa 1:69; Efesî 5:23; Tîto 1:4; Yûh'enna I, 4:14).

xirnûf — xurekê beraza ji berê darê, p'alûd.

Xudan — (Xweyî, R'eb) K'itêba Pîrozda me'na Xudan «xweyî» ye. Xudan navekî Xwedê ye û navek ji navêd Îsa Mesîh e. «R'eb» ji zimanê e'rebî ye û ew jî tê fe'mkirinê «xweyî».

yançîye — guva, gelo, ku, awa gofî.

Yêfta — eskerekî e'yan bû. Ew ji serwêrêd cime'ta Îsraêlê bû. H'akimî 11:1–12:7; Îbranî 11:32.

Yêremîya — p'êxemberekî e'yan bû, ew weke 500 salî berî bûyîna Îsa Mesîh hebû. Wextek hebû, ji cime'ta Îsraêlê geleka gur'a Xwedê nedikirin. Yêremîya wanr'a digot, ku ji gunekirinê vege'rin. Gelek tişt

jî ewî bona Îsa Mesîh û miletêd necihû p'êxembertî kir. K'itêba wî jî heye, «Yêremîya». Metta 2:17; 16:14; 27:9.

Yêşa — bavê Dawid p'adşa bû. Îsa Mesîh ji r'ik'inyata wî hate dinê. Peymana Kevinda Îşaya p'êxember nivîsî ku Mesîhê ji zur'eta Yêşa û Dawid bibe. R'ût' 4:18-22 (17-21); P'adşatî I, 16:1-22; 17:12-14, 17; Metta 1:5-6; Lûqa 3:32; K'arêd Şandîya 13:22; R'omayî 15:12.

Yêşûyê Nûn — p'êxember bû, usa jî pey mirina Mûsar'a serwêrekî cime'ta Îsraêlê bû. Ewî r'êberîya cime'ta Îsraêlê kir, h'eta welatê Kenanê, k'îjan ku Xwedê bi sozdayîna Xwe da wan. Wana t'evî miletê ku li wir diman şer' dikirin û serk'etin. Peyr'a Yêşû ew welat p'arevekir û her qebîleke Îsraêlêr'a (pêştirî qebîla Lêwî ku k'ahîn bûn) p'arek da. Ew serwêrekî k'ifş bû û dixwest ku cime't bi dilekî pey Xwedê biçûya. Li ser kirinêd wî k'itêb jî heye. Derk'etin 17:8-13; Jimar 13:1-17; Yêşû 1-24; K'arêd Şandîya 7:45; Îbranî 4:8.

Yûh'enna — Bi navê Yûh'enna çend merî Peymana Nûda hene, lê yêd here e'yan ev in:

1. Yûh'ennayê Zebedî yek ji her donzdeh şagirtêd Îsa bû. Ew şandî bû. Ewî «Mizgînîya

Yûh'enna» û sê ne'me nivîsîne û li gora fikira geleka k'itêba «E'yantî» jî wî nivîsîye.

2. Yûh'ennayê Nixumdar, ew p'êxember û gotinbêjê xebera Xwedê bû (Lûqa 1:13-17; 7:26). T'obedar avêda dinixumandin û cime'ta Îsraêlê bona Mesîh hazir dikirin (Lûqa 3:3-20; 7:27).

yûnan — 1. miletê welatê Yûnanistanê.

2. Dema Îsa Mesîhda, cihûya h'emû miletêd mayînr'a «yûnan» digotin, wekî bidana k'ifşê, ku h'ebandin û kûltûra wan yêd yûnana bûn, ne ku yêd cihûya (Marqos 7:26; K'arêd Şandîya 17:4), lê hineke ji wan bawerîya xwe bi Xwedêyê Îsraêlê anîn (K'arêd Şandîya 17:4; belkî Yûh'enna 12:20-da jî usa ye). Vê welger'andinêda çend cî hene k'îderê xebera «necihû» dewsa «yûnan» hatîye xebitandinê (K'arêd Şandîya 14:1; 20:21; R'omayî 1:16; 2:9-10; 3:9; 10:12; Korint'î I, 1:24; 10:32; 12:13 Galatî 3:28; Kolosî 3:11 û yêd mayîn).

3. Çend cîya xebera «yûnan» be'sa wan cihûya dike, yêd ku ji welatê Îsraêlê der mezin bibûn û zimanê wan yûnanî bû, yan jî Îsraêlêda mezin bibûn lê zimanê yûnanî xeber didan, ne ku

îbranî (K'arêd Şandîya 6:1, 9:29 û 11:20 (van r'êzada bi vî awayî hatîye bik'aranînê: «cihûyêd ku yûnanî xeber didan»); belkî Yûh'enna 7:35).

Yûnanistan — welat e, At'îna bajarê wêyî serekeyî mezin e, çawa hingê usa jî îro. Korint' jî bajarê Yûnanistanêda ye, çawa hingê usa jî îro. P'ir'anîya bajarêd Yûnanistanêye e'yan hingê dik'etine nava qeza Axayayêye R'omayê. Miletê Yûnanistanêyî kevin gelek xwendî bûn û bona serwaxfîya wan miletêd din qedirê wan digirtin. Zimanê wan ji alîyê h'emû xwendevanava dihate xeberdanê, ne t'enê li Yûnanistanêda, lê li welatêd der jî. Li k'îderê ku eskerêd yûnana diçûnê, kûltûra xwe li wir bela dikirin. K'itêbêd Peymana Nû pêşîyê bi zimanê yûnanî hatine nivîsarê.

zanebêj — zimênda serxwe.

zar — dev.

zendegirtî man — e'cêbmayî man, met'elmayî man.

zewal — neheqî, nexweşî, zîyan.

Zews — p'ûtê yûnanayî herî mezin e. «Yûpîter» jî jêr'a dihate gotinê. P'ûtekî din jî hebû, ku navê wî Hermês bû, ew çawa qasidê Zews h'esab dikirin. K'arêd Şandîya 14:12-13.

FERHENGOK

zimir — r'ûnekî bînxweş e, ji dara tê standinê û qîmetê wî biha bû. Hingê zimir bona êşê didane nexweşa (Marqos 15:23), usa jî li ser cinyazê mirfîyada dikirin, wekî bona definkirinê hazir kin (Yûh'enna 19:39).

Zimir

zîv — bi yûnanî jêr'a digotin DRAXME yan DÎNARÎON, ku zîvekî biç'ûk bû. Evana welatêd Împêratorîya R'omayêda dihatin xebatê. Ew weke r'ojxebateke p'alekî bû. Lûqa 15:8-9.

zîya — (ejdeher) h'eywanek e, ku carna ç'îr'okada jî tê gotinê, gelekî qewat e, çawa me'rekî gelekî

mezin xuya dibe. Jêr'a «me'r» jî dibêjin. E'yantîyêda zîya çawa nîşana mîrêcin, serwêrê r'u-h'êd xirab e. E'yantî 12:3—13:4; 16:13; 20:2.

zox — (dareke gûrizê) dareke biç'ûk e, çawa lûfik bona e'detê dîn di-hate bik'aranînê. K'ahîna xûna qurbanêda dikirin û dir'eşandinê ser meriva, wekî ew meriv li ber Xwedê pîroz bin. Derk'etin 12:22; Qanûna K'ahîntîyê 14:4; Jimar 19:6, 18; Yûh'enna 19:29; Îbranî 9:19.

Zoxa hûsopê

